

A MAGYAR FORRADALOM

ÉLMÉNYEK
A FORRADALOM FŐHADISZÁLLÁSÁN

ÍRTA
MAGYAR LAJOS

BUDAPEST, 1919
AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-TARSULAT KIADÁSA

ELŐSZÓ.

Mikor a Nemzeti Tanács megalakult, egy tagsági helyet az Újságírók Szabadszervezetének delegáltja részére tartott fenn. Kollégáim engem delegáltak erre a helyre. Így lettem a Nemzeti Tanács tagja. Azon a felejthetetlen októberi éjszakán az Astoriában rám bízta az irodai teendők vezetését és a diadalmas forradalom után négy napig ebbe az irodába és így az én kezembe futott Össze a forradalom, a főváros, az ország, a hadsereg minden jelentése, elintéznivalója, panasza, kérése, tanácsa, ötlete, javaslata. Ezért gondoltam, hogy érdek és kötelesség megírni azt, ami ezeknek a lázas, kaotikus napoknak történetéből megmaradt emlékezetemben.

Az őszirózsás, mámoros, szép forradalom óta öregebbek lettünk egy hónappal. Ez a hónap fanyar, keserves, kiábrándító eseményeket is hozott. Kifáradtunk, gond gyötri éjszakáinkat és nappaljaink borúsak, hidegek, ölmosak, mint a tél. Az őszirózsza elhervadt, a mámorból szürke hétköznap lett.

Mindez nem a forradalom bűne, hanem azé a rendszeré, amelyet a forradalom söpört el. Az új Magyarországnak kell megszenvednie a régiért. Túl-

ságosan benne élünk a történelemben, de a száguldó események, gyötrő gondok, nyomasztó bánatok közben is éreznünk kell, hogy éhből a szenvedésből, vajúdasos káoszból új világ születik és az új világban új Magyarország a régi romjain.

Azok az események, amelyek most világszerte lejátszódnak, nem ismernek politikai határokat. Még nem vagyunk készen. A dolgok még nem fejeződtek be. A régi elmúlt, de az új még nem alakult ki. Európát most gyúrnak, erjesztik a világtörténelmi erők. Hitem szerint a régi, fekete, Ízetlen kenyér már nem kell egy népnek sem.

En hiszek az új világban, amely el fog következni. Szorítsuk ökölbe a kezünket, csikorítsuk össze fogunkat. Tűrjünk. Várjunk. Dolgozzunk. És ne veszítsük el hitünket. Mert az új világ, az új Európa, a »szabadság egysége, az igazság, békesség« útban van.

Tűrni, várni, dolgozni kell. És hinni, hinni, hinni.

Magyar Lajos.

A döntő éjszaka.

Mikor kezdődött a magyar forradalom?

Nagyon régen, akkor, amikor a nagybirtok ráült az ország nyakára; akkor, amikor a nagytőke szövetkezett a megyei dzsentrivel és megcsinálta a mezőgazdasági és fináncnagytőke osztályuralmát; akkor, amikor vámháborúval kezdtük gyötörni a balkáni demokráciákat; akkor, amikor összeálltunk Ausztriával, szövetkeztünk Németországgal, feladtuk nemzeti függetlenségünket; akkor, amikor a nemzetiségekkel szemben elkezdődött az uszító sovinizmus politikája. Akkor kezdődött, amikor Szerbiának ultimátumot küldtek, amikor idegen célokért harcot kezdtek az egész világgal, amikor a demokráciával szédelegtek s mindig becsapták a népet, nemzeti jogokat ígértek s nem tartották be ígéretüket.

Az ország egészséges életösztöne mindig lázongott ezek ellen, mindig szét akarta törni a bilincseket. A forradalmat azonban a háború érlelte ki, amely tökéletesen céltalan lett a mi számunkra az orosz cárizmus összeomlása után. De a feudális reakció végighurcolta katonáinkat

Európa és a világ összes harcterein, a német és az osztrák impérium kába céljaiért. Az országnak nem kellett ez s a reakció egyre gonoszabb, elszántabb, keményebb eszközökkel dolgozott. Befogta a sajtó száját, korrumpált mindent, katonai rémuralmat teremtett, mélyítette a szövetséget, mindent megtett, hogy a porosz junckerizmus és militarizmus az osztrák császári bürokrácia szuronyaira támaszkodva, a népakarral szemben Magyarországon is megteremtse a maga bűnös, kizsákmányoló osztályuralmát. Évszázados folyamat robbant ki azon az októberi éjszakán.

Az egész magyar történelmet le kellene írni, Dózsa lázadásától kezdve Rákóczin, Kossuthon, Deákon, Tiszán át október 30-ig, hogy a forradalom minden indító okát kielemezzük. Ez a történetíró feladata lesz, aki nyugodtabb, csendesebb, boldogabb napokban mélyedhet majd el ebbe a nagy munkába. A ma feladata nem lehet más, mint őszintén, igazán, semmit el nem hallgatva elmondani azt, amit a forradalomból látott az ember.

A nagy éjszakával kezdem. A menetszázad kiszabadulásáról, Várkonyi tábornok elfogatásáról, a katonaság csatlakozásának megindulásáról, az Astoria előtti lövöldözésről én még a szerkesztőségben értesültem. Vagy fél kettő tájt indultam el a Nemzeti Tanács helyiségei felé. Tudtam, hogy a nagy folyamat elkezdődött. Mái napok óta érezni lehetett, hogy az ország nem bírja tovább s a gödöllői kamarilla, mely kicsinyes intrikákkal, gyászos fogásokkal akarta át-

hidalni a nagy válságot, segített az országnak abban, hogy felforralja forradalmi elszántságát! Andrássy Bécsben, Hadik Pesten, baloldali koncentráció, Windischgraetz, Hunyady, Seidler, – több mint négyévi háború után ezek valóban túlhaladott dolgok voltak. Ez robbantotta ki a lánchídi véres tüntetést, ezek gyújtották meg azt a löport, amelyet a kaszárnya és harctér szenvedései felhalmoztak a katonák lelkében.

A város aludt. A körút nagyon csendes volt, vagy még csendesebb, mint a legbékésebb napokon. A konflis azonban nem akart tovább menni a Rákóczi-út sarkánál, mert attól félt, hogy belelőnek. Ez volt az első forradalmi tünet. Gyalog mentem a Népszínháztól az Astoria felé. Bevallom, féltem, A háború alatt mint haditudósító jártam a frontokat s aki a St. Michelen hallott puskaropogást, aki a Doberdón hallott gépfegyverkattogást, az nem szereti, az idegei nehezen bírják, ha a Rákóczi-úton süvítenek a golyók. Néhányszor arra gondoltam, hogy visszafordulok. De nem lehetett. Visszafordulni sem lehetett.

Az utolsó hírek, amiket a szerkesztőségben hallottam, arról szóltak, hogy bosnyák katonák és csendőrök vonultak az Astoria ellen s a Nemzeti Tanács egy tagja azt telefonálta nekem, hogy reggelre valamennyiüket letartóztatják. Engem újságíró kollégáim az előző napon bedelegáltak az intézőbizottságba s féltem attól a komikumtól, hogy az egész intézőbizottságot letartóztatják, kivéven az újságírók delegáltját. Ettől a nevetességétől jobban féltem, mint a puskaropogás-

tói, – amely nem is volt valami nagyon élénk, Polgárok, katonák jártak a Rákóczi-úton s csak az Astoria előtt lehetett nagyobb tömeget látni. A háború utálatos, ugató kutyái, a gépfegyverek rossz érzést váltottak ki belőlem, mikor az Astoria előtt láttam meg őket. Néhányszor tíz katona lézengett a hotel előtt s csak a hallban volt élénkebb az élet. Igazoltattak s bebocsátottak. Az első emeleten valahogy furcsa és komikus volt, ahogy Rappaport, a diákparancsnok, Ferenc Józsefben és szuronyos puskával állt őrt a Nemzeti Tanács helyiségének bejárata előtt. Némi alkudozás után bebocsátott.

Kik voltak a szobában? Fényes László, aki akkor jött az inotai tanezredtől, amelyet a város ellen akartak parancsolni, Garami Ernő, aki nyugodt volt és hideg, mint mindig, Kunfi Zsigmond, akinek arcát pirosra festette az izgalom és láz, Garbai Sándor, Szende Pál, Purjesz Lajos, Hatvány Lajos báró, Kéri Pál, Bíró Lajos és még néhány újságíró. Károlyi már hazament az egyetemutcai palotába, amelyet a Bécsből hazajött magyar katonák őrizlek.

Az iroda a 105-ös számú szobában volt, mert a mellettünk levő szobában, a 106-osban, Várkonyi tábornok, a forradalom első foglya, várta az események fejlődését. A 117-es számú szobában aludt, szundikált, bóbiskolt néhány polgár és tiszt. A telefonközpontok ekkor már a Nemzeti Tanács kezében voltak s kapcsolást csak az Astoria kapott s csak az Astoriába lehetett telefonálni. A jelszó nélkül még az Astoria sem igen kapott kapcsolást.

A katonai dolgokat Szántó Béla főhadnagy intézte, ő volt egy darabig a forradalom vezérkari főnöke. Úgy számította, hogy reggelre negyven század katona lesz a miénk. Egyelőre vagy száznegyven tanyázott a hotel előtt hat gépfegyverrel, a hat gépfegyver közül négy használhatatlan volt. Esett az eső, a katonák száma egyre fogyott s csak a tisztek száma szaporodott. A térparancsnokság már a miénk volt. De hogy mi történik a kaszárnyákban, azt nem *tuátuk*, *Egyre jöttek a hírek, hogy bosnyák zászlóaljok, horvát ezredek, csendőrök nyomulnak az Astoria felé, de nem érkezett meg az ellenforradalom egyetlen katonája sem.*

A háborút az nyeri meg, akinek erősebbek az idegei s el kell ismerni a Nemzeti Tanácsról, hogy elég erős idegekkel játszotta a nagy éjszaka va banque játékát. Az arcok belesápadtak és belepírultak a kockázatos játékba, lehetett megjegyzéseket hallani arról, hogy a nyakunkkal játszunk, de az alaphangulat a fáradtság volt, az álmoság. Ezek az emberek néhány nap óta éjjel-nappal tárgyaltak, tanácskoztak és azt hiszem, az lett volna a leghőbb vágyuk, ha követhetik a Diner-Dénes József példáját, aki a magyar forradalom Turenneja volt. Nyugodtan lefeküdt a nagy lövöldözés után s boldog álomban várta, hogy ki jön ébreszteni reggel: a csendőr-e vagy a diadal? Jászi Oszkár is jelen volt s valami megható, feszes ünnepélyességgel, nyugodtan, abszolút önuralommal végezte a dolgát. Valahogy az volt az első félórában az érzésem, hogy a legtevékenyebb lélek, a leg-

forradalmibb temperamentuma Garbai és Kunfi követi legszárnyalóbb fantáziával a dolgokat.

Én a Tanács irodájának vezetését vettem át. Egy papírlapra fel voltak jegyezve azok a jelentések, amelyek az éjszaka folyamán befutottak. Emlékszem még, tizenöt pontba voltak összefoglalva az első éjszaka eseményei hajnali háromig. Reggelre eljutottunk ötvennégyig, aztán abba kellett hagyni az iktatást. Kár, hogy ezek a feljegyzések a nagy tumultusban elvesztek. Arról volt szó a feljegyzésekben, hogy a Margit-híd őrsége nem engedi át a mi embereinket, hogy élelemért a Deák Ferenc-utca 14. szám alá kell fordulnunk, hogy a rendőrségre elment Környei, hogy Budáról két zászlóalj bosnyák jön, hogy a gépfegyvertanfolyam csatlakozott, hogy ez vagy az a tiszt felesküdt, hogy a József-központ a miénk, a főpostát megszálltuk stb. Ha valahonnan valakitől előkerülnének ezek a kusza jegyzetek, teljesebb és egészebb lehetne a magyar forradalom története. De ez a forradalom annyiban is pesti és magyar dolog volt, hogy megszervezve nem volt, nem készültünk fel rá s azzal a vakmerő és gyönyörű könnyelműséggel fogadtuk érkezését, ami egész életünket, minden cselekvésünket lendületessé, tempóssá teszi.

A pillanat kezdeményezése, felvillanó ötletek, néhány ember nekiszántsága csinálta meg, hogy a forradalom anarchia helyett a Nemzeti Tanács köré kristályosodott. Néhány lelkes ember mindent megtett, hogy katonailag is megszervezze a forradalmat, de erre rövid volt az

idő. A kialakulni kezdő katonatanácsokat az államhatalom minden erővel igyekezett szétugrasztani és a legderekabbak, a legtisztességesebbek közül néhányan fogházba kerültek. Közük volt Móra Zoltán is, aki nékem legjobban tetszett a katonatanácsok szervezői közül. Mikor aztán kiszabadult a Margit-körúti fogházból, le is köpték, meg is rágalmazták azok, akik később átvették az uralmat a katonatanácsokban.

A legszervezettebb katonai erőt a matrózokból kaptuk. A dunai flotilla legénysége volt a magyar forradalom avant garde-ja nálunk is mint mindenütt. Ez természetes is. A matrözlegénység ipari munkásságból rekrutálódik, folyton együtt van, egy testületet alkot, egy nagy családot és nem olyan fluktuáló, folyton váltakozó elemet, mint a gyalogság. A hajón összeszoknak az emberek, megismerik; egymást, a századnál pedig folyton új rekruták vonulnak be, menetalakulásokat tépnek ki belőle s az emberek alig ismerik egymást.

Az Astoria előtt csend volt, a város aludt, a kaszárnyák pihentek s elgyérült még a katonák lövöldözése is. Ekkor még ritkán jöttek tisztek jelentésekkel, kérésekkel. Pánikhírekben nem volt hiány. Jelentették, hogy a Teréz-központ előtt csata folyik, nyolc halott van, az ellenforradalom hatalmába kerítette ezt a fontos pozíciót. Fényes László telefonált a központnak s kiderült, hogy a Teréz-központban minden csendes. A legfurcsább volt a helyzet a József-központban. Ezt a telefonközpontot egy század katonaság őrizte kívülről. Bent mi

voltunk az urak. A legénység velünk rokonszenvezett, de a tisztek csak az 1. honvédpótzászlóalj parancsára akartak csatlakozni. Agitátorokat küldtünk oda, akik azonban azzal a jelentéssel jöttek vissza, hogy a főhadnagy, az őrség parancsnoka, csak akkor hajlandó csatlakozni, ha ötven emberrel vonulunk ellene s elmondhatja, hogy az erőszaknak engedett. Ötven ember kellett volna, ötven katona, de nem rendelkezünk ennyivel sem. A térparancsnokságon összegyűlt néhány tiszt, az Astoria előtt állt néhány száz katona, de az igazi fegyveres erőt az az elszántság, az életösztönnek az a felbuzdulása jelentette, amely a katonák, polgárok, munkások lelkében felgyülemlett. Jöttek jelenteni, hogy Vácott egy zászlóalj csak a felszólítást várja, hogy a Tanácshoz csatlakozzék. Ceruzával írtuk meg ezeket a felszólításokat és ma már el lehet mondani, hogy azzal az érzéssel írtuk ezeket a felhívásokat, hogy néhány óra múlva haditörvényszék előtt felelünk értük.

Kora hajnalban két matróz előreszegzett revolverrel magas, szőke, elegáns sorhajóhadnagyot hozott be, a Patrouillenboot Stöhr parancsnokát. A sorhajóhadnagynak igyekeztünk megmagyarázni miről van szó, mi történt Ausztriában és felhívtuk, hogy vagy csatlakozzék hozzánk, vagy fogadja meg, hogy semleges marad, vagy legyen vendégünk. Hosszas tárgyalás után a sorhajóhadnagy az utóbbit választotta s bevonult abba a szobába, ahol *Várkonyi* tábornok körül egyre nagyobb társaság gyűlt össze.

Számomra az igazi feladat ezután kezdődött. A matróz parancsot kért, hogy mit csináljon a flotilla.

– Hát hol a flotilla? – kérdeztem.

– Óbudán félgőzön állunk – jelentette a matróz.

– Mit akartok tenni? – kérdeztem.

– Most arra készülünk, – felelte a matróz – hogy a Hermina-úton összelőjjük Tisza villáját.

Ezt megtiltottuk nekik és a flotilla parancsot kapott, hogy jöjjön az Erzsébet-hídhöz s félgőzön álljon ott rendelkezésre.

– Mi legyen a Stöhrrel? – kérdezte a matróz s ekkor megbuktam mint flottaparancsnok; el kellett árulnom, nem tudom, mi a Stöhr.

A matróz kissé elcsodálkozva magyarázta meg, hogy a Stöhr egy Patrouillenboot, amelynek ma éjjel Bécsbe kellett volna indulnia. Megtiltottuk, hogy a Stöhr Bécsbe menjen, az Erzsébet-hídhöz parancsoltuk azt is.

Legkeservesebb dolgunk egy Oberverwalterrel volt, aki a Lehel-utcában valamelyik katonai élelmezési raktárt igazgatta. A derék úr sehogy sem tudta megérteni, mi történik körülötte, aggódott az állása, penziója miatt, azt kívánta, hogy parancsot a rendes Dienstweg útján adjunk neki és sehogy sem tudta összeegyeztetni lelkiismeretével azt a tényt, hogy Pesten forradalom van. Nem is hitte el, hogy Bécsben ugyanazok a dolgok történnek, mint Pesten s ropantul szeretett volna valami szabályos, vor-schriftos megoldást találni. Tárgyaltam vele és

Kéri Pál, Fényes, Jászi, mindegyikünk, de az Oberverwalter csak állt tanácstalanul s nem lehetett megegyezni vele. Vagy másfél óras tűnődés után elment s tán még ma is gondolkodik azon, hogy vorschiftos, szabályos dolog-e, hogy egy katonai élelmezési raktár parancsnoka a Nemzeti Tanácstól kapjon utasítást?

Elmondták azt is, hogy a hotelbe jött egy főhadnagy, akinek sejtelve sem volt a dolgokról s amikor rákiáltottak, hogy vegye le a sapkarózsát, hangosan ordítva tiltakozott ez ellen és a hallban levő vagy negyven tiszt annyira meglepődött ezen, hogy szó, megjegyzés nélkül engedték, hogy felmenjen a szobájába.

Közben olyan jelentés is jött, hogy Károlyi palotáját megtámadták s magát Károlyit elfogták. Gépfegyveres teherautó robogott az Egyetem-utcába, de kiderült, hogy csak vaklármáról van szó s Károlyit nem akarják elfogni.

A katonák, matrózok, tisztok arcán, szemén látszott, hogy roppant különös élmény számukra a felszabadulás. Valami sajátos mámor láza ült az arcokon és a hadnagy végtelenül természetesnek tartotta, hogy neki kell megnyerni egész kaszárnyákat, a főhadnagy magától értetődőnek vette, hogy ütegével rendelkezésre kell állnia. Aki ismeri a katonaság -hierarchikus felépítését, aki tudja, hogy milyen drákói szigorral ügyeltek minden parancs, szabályzat, előírás betartására, csak az tudja megérteni azt a lázas, neki-keseredett buzgóságot, amivel ezek a fiatal tisztok az első órák minden kockázatát vállalták. S ez a mámoros láz nem ismert törvényes

korlátokat és határokat. Hat matróz megeskü-
dött, hogy elhozzák Lukachichot. Másokat csak
a legkeményebb paranccsal lehetett visszatartani
attól, hogy Tisza, Wekerle s a régi rendszer
többi exponensei ellen fellépjenek. Jó szeren-
cséje Windischgraetznek, hogy nem volt Buda-
pesten, mert "senki sem mert volna felelősséget
vállalni azért, ami vele történt volna.

A zsongás, zúgás, ordítózás, gyér fegyver-
ropogás közben egyre többen jöttek, hogy fel-
esküdjenek a tanácsra. Rappaport megszámlálha-
tatlan katonától vette ki az esküt és volt valami
furcsa, megható abban, ahogy Jászi, Kunfi, Gar-
bai után ünnepélyes hangon, az izgalom felma-
gasztosultságában esküdtek fel a tiszték.

»Én esküszöm s becsületemre fo-
gadom, hogy a Magyar Nemzeti Ta-
nácshoz hű leszek, Magyarország füg-
getlenségéért és szabadságáért, ha kell,
életemet is feláldozom s a Magyar
Nemzeti Tanács utasításait, parancsait
mindenben híven követem.«

Ez volt az esküminta. S eleinte mindenkit
megéljeneztek, aki letette az esküt. Magyarország
függetlensége, szabadsága, felszabadulása: ez volt
az első éjszaka nagy, gyönyörű mánora, kocká-
zatos, félelmes hazardjátékának hangulata. Aki
ekkor esküdött, az még a fejével játszott, de
érdemes volt végigjátszani a hazardot, mert nagy
tétet lehetett nyerni.

Az őszi rózsá.

Az Oberverwalter már elment, nyugtalanodva a penzió és állás tekintetében, Várkonyi, a sorhajóhadnagy s a többi törzstisztek jókedvűen beszélgettek a szomszéd szobában, a tisztek százával jelentkeztek Szántó főhadnagynál s tették le az esküt Garbai, Fényes, Szende s Jászi kezébe, százával jelentkeztek ordonáncok, akik élelmezést kértek tízezernyi ember számára, szüntelenül csengett a telefon, künn az utcán ujjongó, éljenző katonák fehér virággal. A magyar forradalom jellegét ez a fehér virág adta meg. Október 31-e volt, a rákövetkező nap halottak napja s minden ház, minden bolt tele volt virággal, fehér virággal. A katonák, tisztek a sapkarózsa helyére nemzetiszínű kokárdát s fehér virágot tettek s így jöttek az Astoria elé. A koszorúkat, amiket szétszedtek, a koszorúkat, amiket a halottaknak szántak, felavatták a magyar forradalom díszévé. A sírok díszéből az élet és szabadság díszé lett.

Három hotelszobában bonyolódott le a forradalom első éjszakájának adminisztrációja,

pokoli zshivaj, sürgés-forgás, fülsiketítő ordítózás, az utcáról felharsanó lárma, lövöldözés közben kellett intézkedni és gondolkodni azoknak, akik egy fanyar, lázas, kockázatos, nagyszerű éjszakát virrasztottak már át.

A pánik-hírek egymást kergették. Az inotai tanezred jön. Ezt az ezredet a legmegbízhatóbb altisztekből, tisztekből állították össze. A citadellában tüzéség áll s nyolcszáz katona. Ezek indulnak a város ellen. Ötszáz csendőr nyomul előre, hogy elfogja a Nemzeti Tanácsot. Pilisvörösvárról két bosnyák zászlóaljparancsoltak Budapest felé. A József-telefonközpont előtt még mindig őrt áll a katonaság s nem engedelmeskedik a Tanács parancsának. A kaszárnyákban alarm van s nem engedik ki a katonákat. Huszárok jönnek. Parancsot kaptak, hogy attackírozzanak. A Margit-hídon az őrség rálőtt a forradalom híveire. A Mária Terézia laktanya előtt vér folyik. A telefonközpontba benyomultak s letartóztattak nyolc telefonistát. Lukachich nem enged. Le akarja törni a katonák megmozdulását. Ilyen hírek tízezerrel jöttek. Katonák, tisztek, a telefonközpont, polgárok hozták a jelentéseket és sohasem lehetett tudni, hogy vajjon mennyi igaz a hírekből. A játék nagy tétbe ment s házárdot kellett játszani.

Ugyanekkor egyik tiszt a másik után jelentette, hogy itt egy egész kaszárnya, ott egy tüzérezred, amott egy géppuskásosztag csatlakozott a Tanácshoz és rendelkezésre áll. A városparancsnokságon reggel felé már számos tiszt volt együtt, de a forradalomnak nem igen volt

áttekintése arról, hogy mennyi katonával rendelkezik. Jöttek tiszték, akik írást kértek arról, hogy átvehessenek egész ezredeket és másnap tudtuk meg, hogy a tiszt tényleg átvette a kaszárnyát. Jöttek hadnagyok, hogy katonai raktárakat, kórházakat, barakkokat, táborokat, zászlóaljkat akarnak felesketni s három nap múlva tudtuk meg, hogy a kórház, barakk, üteg, zászlóalj valóban fölesküdt.

Hajnal felé – nem tudom már pontosan mikor – Kunfi és Garbai tanácskoztak, hogy a munkásságot felvonultassák-e? Az volt a megállapodás, hogy a katonáknak meg kell mutatni a munkásság halálraszánt szolidaritását s a döntés után néhány perccel már nyomták a röpcédulákat és bizonyos volt, halálosan bizonyos, hogy reggel a gyárakból mindenre készen kivonul Budapest egész munkássága és életét is kész odadobni, hogy bebizonyítsa együttérzését a katonákkal. A játék nagy tétekbe ment s ha a kocka másként perdül, ki tudja, hány munkás felesége lenne ma özvegy'? Ez volt talán az éjszaka legnagyobb, legkockázatosabb elhatározása.

Gondoskodni kellett arról, hogy a katonák mindenütt értesüljenek róla, hogy a cselekvés órája ütött. Kunfi velem irattá meg a fölhívást és néhány szót váltottunk arról, hogy a kiáltvány megírása s terjesztése a polgári és katonai büntetőtörvénykönyv hány paragrafusába ütközik. A teherautók pedig egyre hozták a katonákat, az utcákra kiáradt a polgárság és munkásság. Ilyen hajnala még nem volt Budapestnek,

még nem volt ilyen ébredése, mint ezen az esős, ólmos, szürke októberi napon. S akik felébredtek, még nem tudták, hogy forradalom van. A gondolkozásuk nem száguldott az események tempójával s mert a telefon el volt zárva és csak a Nemzeti Tanácshoz lehetett telefonálni, a forradalommal akarták elintéztetni magánügyeiket. Egy budai polgártársunk azt követelte, hogy telefonáljunk mi az orvosának, mert a felesége beteg. Egy tejkereskedő azt követelte, hogy szállíttassuk be mi a józsefvárosi pályaudvarról kannáit. A világtörténelem dübörgése s az élet hétköznapiságának kocogása így egybefonódott és a fenséges és nevetséges karonfogva jelentkeztek minden pillanatban s valahogy nagyszerűen kiütközött ennek a városnak példátlan temperamentumossága, szikrázó ötletessége s a cselekvésben való tunyasága. Tanácsa, ötlete, javaslata, terve, programja mindenkinek volt a Tanács számára, de a végrehajtás megakadt azon, hogy a tanácsoló, javasló, programadó megállt a folyosón s megvitatta a dolgot egy úrral, akit életében azelőtt sosem látott. Valahogy az lehetett az ember érzése, – ha ugyan volt idő tudatosan átérezni vagy átgondolni ezt – hogy sokan nem tudják, miről van szó, nem látják, hogy a játék nagy tétbe megy s a kockázat irtózatos.

Még nem volt tiszta kép arról, hogy mit akar *József* főherceg, azt tudtuk csak, hogy *Hadik* János az igazak álmát alussza és *Lukachichot* nem találta meg a hat matróz. Nem tudtuk, hogy nem indulnak-e meg azok a bizo-

nyos bosnyák, horvát zászlóaljak, nem tudtuk, mennyi csendőr és hol tanyázik. Én legalább nem tudtam, mi van a kaszárnyákban és nem lehetett tudni, hogy nem készül-e tigrisugrásra a régi rend, nem próbálja-e egy véres csapással összetörni a nép, katonák, munkások, az egész ország tavaszi, mámoros szabadság-ujjongását? A helyzet annyira bizonytalan volt, annyira nem lehetett kiszámítani, hogy a negyven század, amelyről azt hittük, csatlakozott hozzánk, valóban csatlakozott-e, hogy minden attól függött, kinek az idegei bírják tovább?

József főherceg ébren volt. Tudtuk, hogy Budapest, Baden és Schönbrunn között állandó telefonösszeköttetés van. Tudtuk, hogy Arz és Waldstätten beszélnek Schönbrunnal. Tudtuk, hogy a főherceg jelentette az eseményeket Habsburg Károlynak. Tudtuk, hogy reggel 9 órára el kell dőlnie a nagy játszmának.

Károlyi ebben az időben nem volt az Astoriában. Ki kellett pihennie a rettentő napok lázas izgalmait. Az intézőbizottság egyik tagja hajnali öt óra előtt verte fel ágyából Károlyit és közölte vele, hogy mi történt félhárom óta. Károlyi – úgy ahogy az ágyból kiugrott – felhívta telefonon József főherceget és közölte vele a történeteket. Kijelentette, hogy a vérontást kerülni akarja, nem akarja, hogy magyarok egymás ellen harcoljanak. Kijelentette azonban azt is, hogy ezt csak akképen lehet megakadályozni, ha a főherceg parancsot ad arra, hogy a katonaságnak az a része, amely még nem csatlakozott a Nemzeti Tanácshoz, reggel

kilencig ne mozduljon ki a kaszárnyából és a városban lévő őrségek ne lőjjenek a forradalom katonáira. A főherceg elfogadta ezeket a feltételeket s csak arra kért engedélyt, hogy szabadítsák fel a telefonját, hogy ezt a parancsot közölhesse is a katonai parancsnokságokkal. A telefonközpont figyelt arra utasítás nélkül is, hogy a főherceg csak ezt a parancsot adhassa ki. A forradalom és a régi államhatalom fegyverszünetet kötöttek s meg kell állapítani, hogy József főherceg lojálisán igyekezett betartani ezt a fegyverszünetet s ahol a kiállított őrségek lőttek a népre, oda maga is parancsot küldött, hogy a tüzelést szüntessék be.

Fél halra Károlyi az Astoriában volt. Utazósapkában, gallér nélkül, gyűrötten és fáradtan. Megható jelenség volt. A magyar forradalom Kerenszkyje tanácskozott az intézőbizottság tagjaival, amikor jelentették neki, hogy a főherceg arra kéri, értesítse Hadikot, hogy beszélni akar vele. Hadik aludt és Károlyi értesítésére nem költötték fel. A kétnapos miniszterelnök tizenegy órakor megtudta, hogy egy menetszázadot kiszabadított a tömeg, de azt is jelentették neki, hogy a menetszázadot újból visszavitték a kaszárnyába. Hadik ebben megnyugodott, s tizenegy óra után lefeküdt aludni. Értesítették a főhercegei, hogy Hadikot nem költik fel, mire József küldöncöt menesztett a miniszterelnökségi palotába, ahol – úgy hallottam – Kossuth titkár vállalkozott arra, hogy felébreszti a jámbor grófot. A főherceg ezután telefonált Károlyinak s megkérdezte, mikor beszélhetne vele?

– Én ráérek holnap este is – felelte Károlyi.

Abban állapotok meg, hogy a délelőtt folyamán » tárgyalnak «.

Csodálatos, de az egész vonalon látni lehetett, hogy a régi világ emberei nem tudták, miről van szó, nem tudták, hogy Budapesten nem révolte van, hanem revolúció, nem tüntetés, hanem egy világhistóriai dráma nem is első, hanem utolsóelőtti felvonásának kezdete. Azt hitték, tárgyalhatnak, azt hitték, tanácskozhatnak, audienciát adhatnak, közben pedig az események fékevesztett száguldással dübörögtek tovább.

A törzstisztek, akiket a matrózok és katonák a tanács elé vezettek, elképedve tiltakoztak az ellen, hogy szolgálatuk teljesítésében megzavarták őket. Sokan azt sem tudták, mi az a Nemzeti Tanács és a legtöbb sápadtan, izgalomtól remegve vette tudomásul, hogy Várkonyi tábornok fogoly. Sokan közülük el sem hitték, amíg fel nem kértük őket, hogy fáradjanak át a szomszéd szobába, ahol az elfogott tábornok köré egész szép társaságot gyűjtött a matrózok kronstadti ambíciója. Mások inkább ösztönből, mint tudatosan, inkább a százados keserőségek levében forrva, mint világos átlátással megérezték, hogy a magyar szabadulás harangja kondult meg ezen az októberi hajnalon és különös izzással szemükben esküdtek fel a Tanácsra, amelyről megérezték, hogy ezekben a pillanatokban a magyar népakarat, Magyarország szuverenitásának letéteményese volt.

Valahogy furcsa emlék maradt bennem Beniczky főkapitány esküjéről. A főkapitány fakó arccal jött két rendőr és néhány tisztviselő kíséretében. A nagy rendőrkartot letette az asztalra, kijelentvén, hogy kardját a Tanács rendelkezésére bocsátja. Fényes László kivette tőle a fogadalmat, visszaadta neki a kartot és megbízta, hogy vezesse további intézkedésig az ügyeket. Beniczky már részletes tervet is hozott magával, arról, hogyan állítja ki a posztokat. A tervet Fényes a Tanács nevében jóváhagyta s a főkapitány eltávozott, hogy teljesítse kötelességét.

Hajnal felé a főpostáról bejött Pogány József hírlapírókollegánk s miután a fővárosi népkonyhák már éjszaka csatlakoztak, ő intézte egy ideig Korniczky úr segélyével a forradalom közélélmzését. Biztosította, hogy reggel 9 órára kilencezer katonának tudunk enni adni. Általában már ekkor éjszaka kiderült, mennyi sugárzó ötlet, ragyogó önállóság, példátlan elhatározási és cselekvési készség van néhány emberben Budapesten, kiderült, hogy a munkásság szervezete s a főváros közigazgatása olyan ép, izmos, tehetséges, hogy minden teherpróbát kiáll. Csak a szervezetlen elemekkel volt baj és zavar s ami zavar még lett, azt ezek csinálták.

Bajt és zavart csinált az is, hogy ez az ország hozzászokott ezer év alatt ahhoz, hogy mindig parancsoljon valaki. Budán néhány század óta mindig ült valaki, aki kikölcsonzott szuronyokkal, megvett osztályokra támaszkodva rendelkezett velünk. Idegen szoldateszka, konok, elmaradott bürokrácia hajtotta végre a páran-

csokat és csak ritka helyen sarjadt ki az önkormányzásnak, önállásnak és önrendelkezésnek az a lendületes, nemes szelleme, ami az angol-szász demokráciának legszebb jellemvonása. Hatvanhét óta a reakció és korrupció kipusztított ebből az országból minden szabadság-tradíciót és az októberi hajnal nem tudta egyszerre rávezetni az embereket arra, hogy a forradalomban az győz, aki rendet tart, aki megszünteti az anarchiát, cselekedni mer s nem túri, hogy a szabadságot veszélyeztessék. Másrészt ezekben a döntő órákban, amikor összeomlott a reakció, sokan az új hatalomtól – amely még nem alakulhatott ki, hiszen jóformán meg sem volt – azt várták, hogy épúgy szabja ki, kinek mi a teendője, mintha még mindig a régi rend kormányozna.

A három hotelszobába kezdett betorlódni a főváros és ország minden katonai és politikai ügye, és a forradalomnak, amely még nem is nyerte meg a csatát, már kormányoznia kellett. Autó, benzin, adó, tej, élelmezés, népjóléti, közgazgatási ügyekkel jöttek az emberek, amikor még az sem volt bizonyos, hogy a hat gépfegyvernek – amelyek az Astoria előtt állottak s amelyek közül három használhatatlan volt – nem kell-e csatát vívnia a reakció ágyúival?

Nem lehet képet adni arról a kavargásról, tolongásról, ami a szűk szobákban lejátszódott és valahogy mégis természetes volt, hogy az eskük ünnepi aktusa ilyen tumultus közben játszódott le. Éljeneztek, vitáztak, politizáltak, stratégiai terveket dolgoztak ki, lakást kértek

egyszerre és csak akkor ült el pillanatokra a zaj, amikor *Harrer* polgármester kora reggel a fővárosi tanács csatlakozását jelentette be Szende Pálnak. Aztán újra kezdődött a tohuvabohu, igazolványkérés, parancskiadás középületek megszállására, utalványkiállítás egy napi élelmezésre és minden. Nem tudom már hány óra volt, amikor Rappaport feltárta az ajtót s a hóbortos diákparancsnok besüvítette a terembe:

– A miniszterelnökség bejöhethet?

És a szűk ajtón beáradt Bíró Pállal az élén a miniszterelnökség tisztviselői kara, csupa ismert arc, fakók az álmatlan éjszaka virrasztásától s talán attól a belső megrendüléstől is, amit e pillanatokban éreztek. Bíró Pál harsogó hangon kiáltotta felém:

– Hagyják abba! A király kinevezte Károlyit miniszterelnöknek! József főherceg azonnal kéreti Károlyit! A miniszterelnökség tisztviselői kara csatlakozik a Nemzeti Tanácshoz!

Berohantam a másik szobába, ahol Garami és Garbai vagy száz tiszt közt magyarázták, mi a teendő. Bevallom, magam is üvöltve mondtam el, mit üzen Bíró Pál útján Hadik. Garami még megkérdezte, hogy a hír megbízható-e, néhány szót váltott Bíró Pállal, aztán Garbai kirohant az erkélyre és a tízezernyi tömeg közé kiáltotta, hogy a fehérvirágos forradalom győzött. Nem tudom, hogyan kerítették elő Károlyit, de néhány óra múlva hallottam, hogy Károlyi fölment a főherceghez, aki telefonon felhívta a királyt és Károlyi tartotta a másik kagylót, amikor Habsburg Károly kinevezte őt miniszterelnökké.

Plakátok tízezrei, rögtönzött népgyűlések szónokai hirdették ki Budapest népének, a munkásságnak a nagy eseményt. Mindebből a gyönyörű és diadalmas ünnepből, fehérvirágos katonasapkák lengetéséből, éljenriadalomból, szabadságnóták felzendüléséből mi, a forradalom szürke adminisztrátorai csak keveset láttunk. Mi igazolványt adtunk, élelmiszert utaltunk, küldöttségeket utasítottunk megfelelő helyre s mert a régi végrehajtó hatalom összetört s új még nem alakult, a Nemzeti Tanács pedig a népszuverenitást jelentette s a Nemzeti Tanács pecsétje a mi kezünkben volt – kezünkbe vettük a végrehajtó hatalmat.

Ez a pecsét, a Nemzeti Tanács pecsétje a legnagyobb hatalom volt akkor az országban. Kaszárnyák jelentkeztek parancsára, ütegek vonultak fel, bankok nyíltak ki, moratóriumot rendelt el, szeszes ital kimérését tiltotta meg, kinyitatta a mozikat és színházakat, teljes világitást rendelt el, megindított nyomdákat, benzint, autót, élelmiszert adott, elrendelte a munkabérek kifizetését, minisztereknek küldött üzeneteket. Ez az egyszerű, egyetlen pecsét három napon keresztül a végrehajtó hatalom, a magyar állam, a magyar nép reprezentánsa volt.

Foglyainkat Beck Lajos felkísérte egy másik szobába, – most már több helyiségünk volt – de kibírhatatlan és leírhatatlan volt így is a tolongás, a hangok kavargása, a parancsok viharzása, a forradalom Walpurgis-éjszakája tombolt a négy szűk hotelszobában.

És az ellenforradalom? A régi rend, amely

évszázadokig parancsolt az országban, rendelkezett a szuronyokkal, nyomott el minden szabadságtörekvést, volt büszke, gőgös, hatalmas, szívtelen, a régi rend, amely a halál árkaiba dobta idegen célokért testvéreinket, amely kivándorlásba űzött százezreket, amely nyomort, tüdővést, szolgaságot, szifiliszt, rossz táplálkozást, kevés vasutat, vézna utakat, nyomorult közigazgatást, becstelen felekezeti, faji és osztálygyűlölködést termelt, ez a régi rend, amely még négy nap előtt nérói parancsokat adott, rendelkezett börtönök, szuronyok, csendőrök, szolgabírák felett, ez a régi rend, amely kezében tartott hadsereget, mindent – hol volt ez? Mit tett azért, hogy megmentse magát, hogy megmutassa a hírhedt erős kezét? Mert-e szembeszállni a népakarattal?

Ez a régi bűnös, gőgös, gonosz osztályuralom Budapesten nem mert megmozdulni, nem mert odaállni az idő rohanó szekere elé, de hitvány és gonosz intrikáival készült arra, hogy leterítse a diadalmas magyar forradalmat. Baden és Schönbrunn azt izenték Pestre, hogy behódolnak a nép akaratának. Károlyit miniszterelnökké nevezte ki a király, Lukachich eltűnt s eltűntek vele a katonai Tisza-uralom összes kreatúrái, – de ez a megadás nem volt őszinte. A scliönbrunni és badeni karaarillák mindent megtettek, hogy megakasszák a forradalom szerének diadalmas robogását és nem volt elég ocsmány és hitvány eszköz, amit ne mozdítottak volna meg a magyar nép új szuverenitása ellen. Most beláthattunk ennek a titokzatos, roppant,

már elpusztult hatalomnak a gyomrába. Megláthattuk, hogy a mi életünk fölött egy másik sötét, gonosz hatalom hálózata él. A hadsereg-főparancsnokság nem engedte Linder parancsait a frontra. Rettenő volt az a birkózás, amit a bukott, tehetségtelen, közös vezérkarral kellett folytatni, amíg kitiporták belőle azt az Ígéretet, hogy a magyar katonákkal letéteti a fegyvert. Waldstätten, a vezérkar főnökének helyettese megígérte, hogy kiadatja a parancsot s ugyanez a Waldstätten s ugyanaz az Arz, akik ezt az ígéretet tették, becsapták a magyar kormányt, s néhány óra múlva a maguk nevében kezdtek fegyverszünetről tárgyalni. Kövess hadseregparancsnok vagy három napon át arról tárgyalt Badannel, hogy intakt divízióit Budapest ellen veti. Lovashadosztályokat akart Pestre küldeni, de a forradalom megállította a vonatokat. S künn a frontokon megérezték, megsejtették a katonák százezrei, hogy miről van szó és a fronton talán egyidejűleg, sok helyütt még előbb pattant ki a régi hatalom ellen való forradalom szikrája, mint Budapesten. Megtudtuk, hogy a mi élő organizmusunk rejtett zugaiban a régi, gonosz hatalom a maga számára külön organizmust létesített. A német kormánynak, a német hadvezetőségnek külön telefonvonala volt és Budapest, Baden, Berlin, Brassó, Bukarest a magyar állam ellenőrzése nélkül beszélhettek egymással. Megtudtuk, hogy a hadsereg-főparancsnokságnak és az udvarnak külön telefonvonala volt szerte az országban minden katonai parancsnokhoz s ezeken a vonalakon ellenőrzés nélkül küldhette

szét parancsait az idegen akarat a magyar nép-
akarattal szemben.

.Csodálatos és megható volt az a buzgóság,
amivel a magyar organizmus ezeket az idegen
organizmusokat igyekezett kioperálni magából.
Egyszerre százfelől kaptuk a jelentéseket arról,
hogy berlini, badeni, schönbrunni parancsok
akarják kontrakarrírozni a Nemzeti Tanács
parancsait és postások, vasúti tisztviselők, tisztek,
altisztek követelték, hogy tépjük szét ezeket az
összeköttetéseket. Ezeken a telefonhálózatokon
próbált megszervezkedni az ellenforradalom, de
csúfosan megbukott gyászos vállalkozása.
Beküldtük a jelentéseket ezekről a próbálkozá-
sokról Garami Ernőhöz és minisztertanács dön-
tött arról, hogy tűrhetjük-e, hogy ezek a távíró-
telefonvonalak épségben maradjanak?

De én már minisztertanácsról beszélek,
holott még nem is volt minisztérium. A minisz-
térium úgy délelőtt fél tizenegy tájban kezdett
kialakulni, amikor a Nemzeti Tanács az Astoriá-
ból kiköltözött s átment a városházára. Déri
alpolgármester szobájában gyűlt össze az intéző-
bizottság. Most már a Károlyi-párti képviselők
is megjelentek s nemcsak Fényes László és
Károlyi Mihály reprezentálták a forradalom
intézésében a régi parlamentet. Az intézőbizott-
ság hamarosan kormányt alakított. Hogy milyen
tárgyalás, vita után, azt nem tudom, hogy az
esküt miért tették le és miért oldatták fel huszon-
négy óra múlva magukat az eskü alól, azt ké-
sőbb tudtam meg. Az intézőbizottság irodája
ugyanis a tanácstermet kapta meg s ebből a

szobából sokáig nem lehetett kimozdulni. Nem tudtam, mi történik Déri alpolgármester szobájában.

Mi az éjszaka folyamán parancsot adtunk ki minden vidéki hatóságnak, hogy a Nemzeti Tanács átvette a hatalmat. Ezt a parancsol kiplakatirozták és az ország ragyogó engedelmességgel tömörült órák, percek alatt a Nemzeti Tanács köré. A posta minden táviratot, jelentést a Nemzeti Tanács irodájába hozott s nem vett fel táviratot, amelyen nem volt rajta a Nemzeti Tanács bélyegzője. A forradalmi átalakulás nagy konvulziói közben egy egész ország kormányzása rászakadt egyetlen pecsétre. A munkásság, amelyet a szociáldemokrata-párt kipurancsolt a gyárakból, hamarosan vissza is tért, mert a párt tökéletes és hibátlanul működő szervezete percek alatt végrehajtott minden központi akaratot. De sok helyütt a munkásság és a régi felsőbbségek között olyan volt a hangulat, hogy csak a Nemzeti Tanács parancsára állott vissza a régi viszony munkás és munkaadó között.

A legnagyobb gondot a katonaság okozta. Itt boszúlódott meg legsúlyosabban a közösség Ausztriával, a szoldateszka szörnyen antidemokratikus szervezete, a militarizmus teljes elválása a nemzet életétől, az az osztályuralom, amely örvénylő távolságot vont tiszt, altiszt és közlegény közé. Ez a szervezet, amelyet legerősebbnek hittek, amely a brutális hatalmat reprezentálta, bizonyult leggyengébbnek a válságos átalakulás nagy napjaiban. A katonaság a Nem-

zeti Tanács mellé állott és sokáig nem akart elfogadni más parancsot, csak a Nemzeti Tanácsét. Közös hadsereg és honvédség a militarista bürokrácia szervezetének összeroppanása után roppant káoszba zavarodott össze. A tisztikar tele cseh, osztrák-német, lengyel, horvát elemekkel és a magyar katona nem akart hallgatni parancsaikra.

A forradalom katonai része teljesen szervezetlen, előkészítetlen volt és katonatanácsok alakultak, amikor már nem volt katonaság. Volt katonatanács a régi képviselőházban, volt egy az Astoriában (ez később a városházára költözött át). Sok lelkes, derék és tisztességes törekvés is volt ezekben az improvizált tanácsokban, de végre ki kell mondani, hogy sivár, elszomorító és silány jelenségek özönvize is áradt ki belőlük. A Kerenszki-forradalom is ismerte a katonatanácsokat. De ott Oroszországban a zászlóaljok demokratikusan megválasztott küldötteiből alakult a tanács és ennek a tanácsnak volt hatalma. Nálunk akkor alakultak tanácsok, amikor már nem volt zászlóalj, szétszaladt az üteg legénysége és az első napokban a katonatanács nem jelentett mást, mint azokat, akik együtt ültek benne. A katonai hatalom egy része néhány napra ezeknek a kezébe csúszott át és sokszor olyan kezekbe, amelyek nem tudtak élni, vagy hitványul éltek vele. A katonai hatalom másik része átcsúszott a városparancsnokság kezébe.

Városparancsnokká a forradalmi éjszaka elképzelhetetlen káoszában *Heltai* főhadnagyot neveztük ki, aki nagyon agilis, nagyon tevékeny

volt de természetesen mi sem úgy gondoltuk, hogy ez az állapot tartós legyen. A kormány megalakulása után a katonatanácsok befolyására is *Linder* ezredes lett a hadügyminiszter és az ő kezében kellett volna egyesíteni minden katonai hatalmat. Katonai parancsnokká *Hunke* altábornagyot nevezték ki s neki kellett volna az egykori negyedik hadtest területén a karhatalommal rendelkeznie. Mivel azonban négy szerve volt a katonai erőnek: katonatanács, városparancsnokság, katonai parancsnokság, hadügyminisztérium, mivel ezenkívül még az egykori közös hadügyminisztérium, sőt néhány óráig az egykori hadseregpáncsnokság is küldött parancsokat, mivel a katonatanácsok úgy kezdtek felburjánzni, mint a gomba – nem volt az első napokban egyetlen fórum sem, amely istenigazában rendelkezett volna a katonasággal. Ezek a tünetek már az első délelőtt sok gondot okoztak nekünk és nem mondhatnám, hogy a magyar forradalom mindjárt az első órákban felszínre vetette volna a maga Carnotját, aki a káoszból kikristályosította volna a konvent számára a rendet.

Most már tisztábban állanak előttem ezek a dolgok, de azoknak a felejthetetlen óráknak az volt a fősajátságuk, hogy az ember sok mindent elfelejtett. Budapest csendes estéből viharzó forradalomra ébredt és a Nemzeti Tanács irodája új népvándorlást látott. Igazolványt kért mindenki, a telefonzárlat feloldását sürgették, de *Landler Jenő* ehhez nem akart hozzájárulni s nekünk nem volt egyetlen igazolványunk

mikor százezer kellett volna, nem volt élelmiszer utalvány-blankettánk, amikor tízezer kellett volna, nem volt pénzünk, csak pecsétünk volt. Emlékszem, hogy *Krausz* Simon kért igazolványt, *Bárczy* Istvánnak autóhasználati engedélyt kellett adnunk s fanyar emlék maradt bennem arról, hogy *Baltazár* Dezső az elsők között volt, aki laissez passert kért a forradalomtól. Amikor megkapta, már táviratozni is akart Debrecenbe arról, hogy jól érzi magát. Ezt a táviratot nem engedték elküldeni, aminthogy *Batthyány* Tivadar magántáviratait sem továbbították. Azt hiszem, a gyakorlati demokrácia azzal kezdődött Magyarországon, hogy a belügyminiszter, József főherceg, egy püspök és az új kormány belügyminisztere nem használhatta szabadon a távírdát és telefont. Emlékszem arra is, hogy a bányák az elsők között voltak, akik intézkedést kértek, aztán a forgalmi vállalatok, adópénztárak, dohánygyárak, elektromos művek, élelmiszerüzemek, bankok jelentkeztek. A Duna-gőzhajózási mindent megtett, hogy hajóit magyar területre juttassa, viszont nagyon mulatságos emlékem, hogy a Délnémet Hajózási Társaság a forradalom első huszonnégy órájában azt akarta kieszközölni, hogy négy hajója elhagyhassa a magyar területet. Hát nem hagyhatta el. Általában kivétel, protekció nem érvényesülhetett és némi elégtétellel gondolok vissza arra, hogy a népakarat diadalának első óráiban kérelmelhetetlen kegyetlenséggel vittük keresztül az egyenlőség elvét. Aki tizenöt mázsa szenet kért, az csak ötöt kapott, aki egy hordó benzint

igényelt, annak egy napra valót engedélyeztünk és a miniszterelnökség javaslatára sem adtunk igazolványt *Szécsen* Miklós gróf egykori udvarnagynak, mert az írásán nem volt feltüntetve, hova akar utazni Budapestről. Egyik éjszaka – nem tudom melyiken – *Lánczy* Leó fia karhatalmat kért a Nagy János-utcába, de mert akkor az volt az álláspont, hogy csak pályaudvar t,gyárat, közraktárat, közintézményt védünk, fosztogatók ellen vonulunk, nem adtunk karhatalmat. Ellenben kapott igazolványt utazásra a szabadságolt katona, a fiú, aki beteg anyjához készült és kapott lakást az asszony, akinek férje orosz fogságban van, kapott segílyt a huszár, akit Dunavecseken kirabollak és autón ment a hadügyminisztériumba a hadnagy, aki sebesüléséből gyógyult fel. Nem tudom már, hány ezer ügyet kellett elintézni, de arra emlékszem, hogy *Móra Zoltán* főhadnagynak, aki a legelsőek egyike volt a forradalom hősei és mártírjai között, hosszú igazolást adtunk akkor, amikor bizony csak rövid üzeneteket küldhettünk Szendének, Garaminak, Károlynak és Batthyányinak.

A humort az képviselte ebben a szörnyű káoszban, hogy a hatóságok legnagyobb része nem akarta tudomásul venni, hogy forradalom van. A főkapitányságról kaptunk egy csomag táviratot, amelyekben vidéki csendőrségeket utasított arra, hogy szíveskedjenek elfogni valakit, aki 1913-ban Felvincen két gatyát lopott el. A közlélezési minisztérium egy tömegtáviratot akart szétküldetni, amelyekben két kiló zsírt és tíz kiló lisztet utaltatott ki különböző vidéki

kirendeltségei útján. A laibachi magyar csendőröknek élelmiszert akartak küldeni, amikor már Laibachban angol katonaság volt. Az adófelügyelőségtől panaszkodni jöttek, hogy nekik még mindig azt kell kiszámítani, hány fillér adóhátraléka van valamelyik polgártársunknak. És a legegyszerűbb dolgokat is indokolni akarták. A központi állampénztár karhatalmat kért s meg akart győzni bennünket arról, hogy az állampénztárban pénz van. A pályaudvarok erősítéseket követeltek a fosztogatók ellen és részletes adatokat akartak bediktálni arról, hány vagon élelmiszer, érték van a pályaudvarokon. Az elektromos művek, a dohánygyár s ki tudja még milyen fontos intézmények szerették volna részletesen elmagyarázni, hogy milyen jelentős az ország szempontjából az ő zavartalan működésük. Senki sem akarta elhinni és belátni, hogy a kívánságokat indokolás nélkül kell előadni s rá kell bízni azokra, akik intézkednek, hogy maguk mérlegeljék a dolgokat. Ezzel volt legtöbb baj. Mindenki bemutatkozott, szerette volna az élettörténetét elmondani, elmesélni, hogy ő mindig forradalmár volt s bőven megindokolni hogy az ő ötlete, javaslata, kívánsága, kérése követelése országmentő. Sajnálom, de ehhez két álmatlan éjszaka után már csak Rónai Zoltánnak volt idege, én biz csak azt kérdeztem, mi a kívánság és nem bírtam végighallgatni indokolásokat.

Véletlenül értesültem arról, hogy közben a kormány megalakult s most már kétségbeesett erőfeszítéssel dolgoztunk azon, hogy a Nemzeti

Tanácshoz áradó ügyeket visszaszorítsuk a régi, adminisztrációs mederbe. Eleinte az volt a baj, hogy a hivatalok is csak a Nemzeti Tanács utasítására akartak ügyeket elintézni és visszaküldték hozzánk azokat, akiket mi küldtünk hozzájuk. Főként a katonai hatóságokra vonatkozik ez, amelyek leghamarabb elveszítették a fejüket s nehezen találták meg újra, vagy tán még most is keresik. S keservesen megbosszulódott ezekben az órákban, hogy a hivatalok packázásai alatt nyögött néhány évszázada az ország. A szabadság első napjaiban még a városokban sem akarták elfogadni az emberek a régi autoritásokat, bizalmatlankodva, gyűlölettel beszéltek róluk s a leghevesebb vitáink voltak, mikor azt magyaráztuk az embereknek, hogy a forradalom diadala s a népkormány kinevezése után most már ugyanazokhoz a hatóságokhoz kell fordulniok, amelyekhez egyébként fordultak volna, ha nem tör ki a forradalom.

Van valami szimbolikus abban, hogy a legtöbb hivatalban rácsok mögött ült a hivatalnok, mint az állatkert tigrisei. A hivatal és polgár között gyűlölködő volt a viszony s a polgár nem akart, a világért sem akart visszatérni a régi, megutált kompetenciákhoz. Itt nagy reformok kellenek és a közigazgatást rá kell nevelni majd arra, hogy ő van a népért s nem a nép érte. Amíg a hadsereg kérdését rendezzük, szászorosan szükség lesz erre a katonai bürokráciában, amelytől példátlan undorral riadt vissza mindenki, akit hozzája utasítottunk. Tehetséges, gyors elhatározású adminisztrációt kell szer-

vezni, amelyben mindenki megbízik, mert láttuk a káosz óráiban, milyen csüggedten, fásultan, utálattal néztek ránk azok, akik valóban sugárzó és hasznos dolgokat akartak ajánlani s mi az illetékes hatóságokhoz küldtük őket.

A katona megborzadt a Dienstwegtől, a polgár kicsinylő kézlegyintéssel beszélt a bürokráciáról.

A két első nap.

Az országba az első éjszaka szétvitte a telefon és távíró a budapesti forradalom hírét és az ország, amelyet százados elnyomás és több mint négyéves háború megkínzott, elgyötört, inkább megsejtette a népek csudálatos ösztönével, mint világosan látta, hogy a felszabadulás órája ütött, Kosárszám jöttek az üdvözlő, csatlakozó sürgönyök. Főként a postások sürgönyöztek sokat, de városi tanácsok, községi képviselőtestületek, alispánok, főispánok, testületek, egyesületek is ezrével jelentették be csatlakozásukat. A hatóságok egy ideig nem is igen tudták, mit jelent az, hogy a Nemzeti Tanács vette át a hatalmat és sűrűn kérdezősködtek a belügyminisztériumban, hogy mi az új helyzettel szemben az ő teendőjük?

Az első órák távirati anyaga csupa öröm, reménység, felbuzdulás, diadal volt. Később aztán egyre sűrűbben, zordabban, komorabban jöttek a hírek arról is, hogy a forradalom hiénái is felütötték fejüket. A legnagyobb erővel az Alföldön jelentkeztek a megrendülés tünetei.

Ahogy a vonatok szétvitték a katonákat, a sínek mentén az anarchia kezdte előzőlni az országot. Szinte óráról-óra lehetett látni, hogy a vonatok viszik szét ezt a mételyt az országba. Később aztán egyes vidéki gócokból is kezdett szétáradni az elszéledő katonaság nyomán a rendbontás. Az első hírek természetesen a pánik s riadalom jegyében születtek. Százszoros túlzásokat hallottunk. Az emberek elvesztették fejüket és égő városnak nézték a fellobbanó szalmakazlat, véres lázadásnak, ha az éhes katonák a pályaudvaron feltörtek néhány vagonra. Kétségtelen, hogy az első két nap volt a magyar átalakulás legváltásosabb ideje. Ma már elmondhatjuk, hogy országszerte kezdett általánossá válni az a tünet, hogy a kaszárnyákból szétözönlöttek a katonák és szervezetlen, de fegyveres tömegekben, helyenkint mint fosztogatóit léptek fel.

Az egyik folyamat tehát az volt, hogy Budapestről és a nagyobb helyőrségi városokból megindult egy katonai népvándorlás a falvak felé. A katonák haza akartak menni. A másik folyamat, amely ezzel szinte egyidejűleg indult meg, az volt, hogy a frontok felbomlottak és a frontokról is tízezzel özönlöttek haza a katonák. Ez volt a másik népvándorlás. A front ugyanis – s ez az, aminek a történetét, lefolyását ma még nem látjuk tisztán – felbomlott, mielőtt a forradalom kitört volna itthon. Pólaban már napokkal a budapesti események előtt fellázadtak a matrózok. Az olasz fronton egész hadosztályok, egész hadseregek törték szét a

militarista fegyelem bilincseit. Az ország némely helyein egyes incidensek Budapesttől függetlenül lobbantották lángra a forradalmat. Eperjesen a katonai parancsnok 16 katonaszökevényt kivégeztetett, mire az egész helyőrség fellázadt. A felvidéken Eperjes, Zsolna, Liptóvár, Turócszentmárton voltak a megmozdulás gócpontjai. A Dunántúl meglehetősen intakt maradt s a legnagyobb rendben, a legtöbb fegyelmezettséggel itt bonyolódott le a nagy válság. Aradról az első órákban kedvezőtlen hírek jöttek, aztán ott is elcsitult a dolog. Temesváron a szociáldemokratapárt elnöke, Roth, s Bartha alezredes, aki később hadügyminiszter lett, kikiáltották a bánáti köztársaságot és huszonnégy óra alatt rendet teremtettek. Nagykanizsán Hamburger Jenő dr., a pozsonyi fogházból szabadítottak ki, órák alatt megszervezte a rendet s gondoskodott arról is, hogy a dél felől özönlő katonaságot élelmiszerral fogadják és lefegyverezzék. Pécsen Hajdú Gyula, a szervezett munkássággal és a polgárság támogatásával úgy vezette át a várost az új rendbe, hogy egy gombostű sem vészett el. Nagyváradon a köztársaság kikiáltásával teremtettek rendet. Erdélyből csak gyéren kaptunk híreket, de ezek a hírek nem voltak a legkedvezőtlenebbek. A határszéleken mindjárt az első órákban jelentkeztek a pánik tünetei. A Dráva mentén, a Muraközben a jugoszláv zöld káderek betörésétől tartottak. Pozsony és az osztrák határszél a kiéhezett osztrák-német lakosság betörésétől riadt meg. Erdély felől pedig mindjárt az első órákban

fenyegetően jelentkezett a Mackensen-hadsereg fegyveres átvonulása. S nem szabad itt elfelejteni azt, amit egy derék alezredes a Romániában levő magyar katonák érdekében tett, vagy akart tenni. Minden félórában sürgönyözött, telefonált, kért, kérlelt, könyörgött, fenyegetőzött, hogy tegyünk valamit a Romániában levő magyar katonák érdekében. Koncz Istvánnak hívják, ide írom a nevét, mert a legmeghatóbb, legemberibb aggódás egyik kifejezője volt.

A legnagyobb konvulziókkal a magyar Alföldön járt az átalakulás. Általában a falu rendült meg leginkább s a parasztvárosok. Abony, Paks, Hatvan, Szentes, Csongrád, de minden város aggasztó jelentéseket küldött és karhatalmat kért. Viszont a legtöbb helyen az életösztön megmondta, hogy mit kell tenni s az emberek maguktól rájöttek arra, hogy az első órákban az önségély a leghathatósabb. Nemzetőrséget szerveztek, néhány ember kezébe kapta a közhatalmat s elintézték a dolgot legjobb belátásuk szerint. Sok helyen kitűnően intézték el. Baj, válság, igazi nagy zavarok csak a pályaudvarokon s a falvaikban voltak. A pályaudvarokon az átvonuló katonaság, falvainkban pedig a neki-szabadult népindulat idézte elő a földrengést.

A régi rendszer a faluban jelentkezett legirgalmatlanabb szívtelenséggel. Itt dolgozott a csendőr, itt basáskodott a szolgabíró s – meg kell mondani kíméletlen őszinteséggel – legtöbb helyen a jegyző is zsarolta a népet, rosszul bánt vele, vak eszköze volt a nép elnyomásának. És meg kell mondani kíméletlen

őszinteséggel, hogy a szolgabíró, a vármegye szervei elszánt, brutális eszközei voltak minden népellenességnek. És nem szabad eltagadni, sok helyen a pap sem a nép barátja volt, hanem a hatalom eszköze. És nem szabad elhallgatni, hogy sok faluban a zsidó boltos végső csápja volt annak a bankkapitalizmusnak, amely kiszívta, kiszipolyozta ennek az országnak minden életerejét, hogy ő maga megduzzadjon tőle, mint a poloska a tehetetlen, alvó ember véréből. Százados bűnök reprezentánsai voltak ezek a szervek és minden emberi részvét, minden megrendülés, sajnálkozás mellett is megmagyarázható, hogy e tömegindulat azok ellen robbant ki a felszabadulás legelső túlzásaiban, akikben a régi rendszer exponenseit látta. Természetesen okosabb, bölcsebb, hasznosabb lett volna, ha maga az államhatalom fegyelmezi meg a jegyzőt, parancsol emberséget s szelídséget a csendőrre, szoktatja le a falu boltosát az uzsoráról, neveli rá a papot a népszerűsételre, kényszeríti a szolgabírót, hogy a nép szolgája legyen, de ez évszázadok óta nem történt meg és a nekiszabadult tömegindulat igazságtalan ostoba ítéleteket is hozott. Ártatlanok is bűnhődtek a bűnösök mellett, felelőssé tettek egyeseket olyan bűnökért, amelyek egy régi állami és társadalmi berendezkedés bűnei voltak. Fájdalmas, sajnálatos, hogy ez megtörtént. De voltak felemelő tünetek is. A jó papnak, az emberséges boltosnak, a tisztességes csendőrnek, a becsületes szolgabírónak csak ritka esetben görbült meg a hajaszála. És külön fel kell jegyezni, a legkrit-

káiban hallottam olyan esetet, hogy a tanítóknak magyar vidékeken baja esett volna. Büszkesége lehet ez a magyar tanítóknak is. Nemzetiségi vidékeken, ahol az állami iskola tanítóját rákényszerítették arra, hogy a faji elnyomás eszköze legyen, a tömegindulat neki szabadult egyes tanítóknak is, de ezek az esetek felettébb gyérek.

A falun az elnyomatás legfőbb szimbóluma a kastély volt. A kastély sok helyen szenvedett. Keserves, fájdalmas dolog, mert jobb lett volna a kastély kórháznak s az elhajtott jószágból sok elpusztul, a feltört magtárakból sok drága élet veszendőbe megy. De általában, ha még oly kegyetlenek, még oly brutálisnak látszik is ez a megállapítás, a falu megmozdulása, az önbíráskodás minden hibája, feleslegessége és bűne mellett sem lépte át legtöbb helyen a pillanatnyi kirobbanás határait. Nagy tanulság lesz ez azoknak az osztályoknak a számára, amelyek eddig elnyomtak, kiuzsoráztak és fájdalmas, intő mementó arra, hogy a néppel tisztességesen kell bánni. Nevelni kell, tanítani kell, szervezni kell s fel kell ébreszteni benne a szolidaritás és kultúra ösztönét. Voltak rút, ocsmány jelenségek e tekintetben is. A legrondábbak közé tartozik, hogy sok helyen tehetős gazdák adtak jelt a fosztogatásra. A canaille, a mocsár, az iszap a falun is felszínre csapódott s idő kell hozzá, míg a nép józanságától is leülepszik, vagy visszafogozzák odúiba.

Legtöbb helyen az első megrendülések órái után a nép józansága visszanyomta medrébe az

áradatot s megakadályozta, hogy minden gát átszakadjon. Általában szeretném itt megmondani, hogy kevés forradalom volt, amely első napjaiban kisebb válsággal járt volna, mint a magyar s egy sem volt a világtörténelemben, amely kevesebb életet s értéket követelt volna áldozatul. Tudom, hogy a károsultak, a gyászolók rideg, szívtelen megállapításnak tartják ezt, de jó lesz meggondolni, hogy a Piavenél, a Kárpátokban, a Doberdón egyetlen óra alatt több vér, élet, egészség, testi épség pusztult el, mint a magyar forradalom első hete alatt. Nem egészen jogosult tehát, hogy az a társadalom, amely négy évén át tűrte, hogy fiainkat, testvéreinket, apáinkat és nagyapáinkat lövészárkokba taszítsák, nemzeti vagyónukat, legdrágább értékeinket ész, cél, értelem nélkül idegen célokért feláldozzák, felhördüljön, amikor a nagy átalakulás konvulziói egy hét alatt nem kerültek annyi áldozatba sem, mint a háború egyetlen órája olyan napon, amelyről a vezérkar főnöke azt jelentette, hogy nem történt különös esemény. A magyar forradalomról, amely függetlenséget, köztársaságot, demokráciát, felszabadulást, tisztességet, igazságot hoz, a vezérkar főnöke csak annyit jelentett volna, mint harctéri eseményről, hogy a frontokon nem történt semmi.

Ma még lehetetlenség összefoglalni, hogy a vidéken; a falvakban, mi történt. Vagy két nagy kosárra való távirat, telefonjelentés érkezett ezekről a dolgokról a Nemzeti Tanácshoz, de a legtöbb hír ezerszeresen túlzott volt. Szolnokról óránként jelentették, hogy a város ég. Újvidékről

a legszörnyűbb fosztogatások híreit küldték. Volt egy délutánunk, amelyen félóránként kaptunk arról jelentéseket, hogy Hatvan körül dühöng a massacre s Hatvány Lajos bárót elérte Terescsenko sorsa. Az a hír jött, hogy felgyújtották a cukorgyárát. Nyíregyházáról, Paksról, Abonyból, Lajosmizséről pogromok hírért hozták. Aztán kiderült mindezekről a dolgokról, hogy csak egészen kicsiny hányadukban igazak s mire a hír Pestre jött, magától elaludt a tűz, amely nem is hamvasztotta el sem Túrkevét, sem Szolnokot, sem Kecskemétet. Mindezeket a híreket, jelentéseket felküldtük a hadügyminisztériumba és rábíztuk Linder ezredesre, hogy intézkedjék.

Másként álltak a pesti dolgok. Budapesten a forradalom első napján Hunke altábornagyra ruházták a katonai parancsnokságot s ezzel a karhatalom fölött való rendelkezést. De a katonasággal rendelkeztek a katonatanácsok is, rendelkezett a térparancsnok is. A komoly, megbízható karhatalom pedig a rendőrség kezében volt.

A legmegbízhatóbb, fegyelmezett erő a budapesti szervezett munkásság volt, amely példátlan s emberfeletti erőfeszítéssel védelmezte meg Budapest gyárait, perifériáit, üzemeit, műhelyeit, pályaudvarait a martalócok ellen. Budapest lakossága sohasem hálálhatja meg eléggé, amit a munkásság a maga hallatlanul gyönyörű fegyelmezettségével, hűségével, öntudatosságával, helytállásával ezekben a napokban valamennyiünkért tett. Mint egy hatalmas precíziós gép, úgy működött ez a nagyszerű tábor és amikor a katoná-

ságnál nem lehetett számítani arra, hogy a rendelkezéseket végrehajtja, bizonyos volt, hogy a munkásság minden parancsot a leghívebben, a legpontosabban teljesít. Hisz megtörténi az, hogy a gyűjtőfogházból kitortek a foglyok s a munkások visszavitték őket és panaszt tettek, hogy valami Tihanyi nevű főhadnagy elbocsátja a foglyokat. A szakszervezetek ráértek arra is, hogy munkát közvetítsenek s az első éjszakán a város egész külterületén a bizalmiférfiak agitációja, bátor, energikus fellépése mentette meg a rendet.

Néhány tiszt önfeláldozása, agilitása is sokat használt. A pályaudvarok védelmét egy-egy derék tiszt vette át és harminc-negyven megbízható katonával milliós értékeket mentettek meg. Közben arra is ráértek, hogy jelentsék, hol van romlandó élelmiszer, mindent megtettek ezek megmentésére is. Óbuda környékén a matrózok óvták meg a közbiztonságot, a gyárakat, raktárakat. A főkapitányság hihetetlen munkát végzett s a kedves, ünnepélyes Környei, aki a rendőrtanácsot képviselte nálunk, éjjel-nappal rendelkezésre állott munkával, tanáccsal, ötlettel. Az első napon a katonai hatóságok nem tudták kezükbe kapni a hatalmat és felejthetetlen lesz számomra, hogy amikor karhatalmat kértünk Hunke altábornagytól, ő arra szólított fel bennünket, hogy óvjuk meg a rendet, intézkedjünk, hogy a katonák térjenek vissza a kaszárnyába s vigyázzunk a főváros közbiztonságára.

Sok érték ment veszendőbe azért is, mert a hivatalok nem akarták tudomásul venni, hogy forradalom van. Az Osztrák-Magyar Bank éjjel

zárva volt és így hiába küldtük oda azokat az értékeket, amelyeket – nem tudom kinek az intézkedésére – a pályaudvarokon elszedtek az emberektől azzal az indokolással, hogy Bécsbe akarják vinni. Megtörtént, hogy egy Bukarestből utazó kurírtól is elvettek több mint háromszáz-ezer koronát és reggelig kerestek valamilyen hivatalt, ahol elhelyezhetnék. A bankok, hivatalok természetesen zárva voltak, Közben olyan furá dolgok is történtek, hogy a Nemzeti Színház és az Operaház hozzánk küldtek, hogy állapítsuk meg a díszelőadás műsorát. Én nem járok színházba, zenével szemben bot a fülem, így ezeket az aktákat más intézte el.

Idővel rájöttünk, hogy a Tanács irodájának szervezete rossz és reszort-beosztást kezdtünk csinálni. Pogány József intézte a katonai ügyeket, Rónai Zoltánra közgazdasági dolgokat hárítottunk, én pedig a többi kaotikus ügyeket igyekeztem visszavezetni a régi kompetenciákhoz.

Közben százával jöttek a küldöttségek. Legtöbbjét sikerült átdirigálni a Nemzeti Tanács teljes végrehajtóbizottságához, amely Déri alpolgármester szobájában gyűlésezett, de sok küldöttség csatlakozását az irodának kellett tudomásul venni. A konzulátusokról is jöttek az emberek, német katonák, orosz hadifoglyok bizalmiférilai jelentkeztek. Autók dolgában kellett intézkedni, mert az első napokban az történt, hogy a katonai és hivatali autókat a legilletéktelenebb senkik a legilletéktelenebb utazásra használták. Így eshetett meg, hogy amikor a kormánynak a miniszterelnökségről az Ország-

ház-térre kellett menni, hogy a budapesti helyőrség tisztjeitől az esküt kivegye, az összkormány számára nem volt autó. A szabadságot ezen a téren is igyekeztek néhányan szabadossággá torzítani s egészen utálatos és hitvány dolgok történtek olyan emberek részéről, akiktől rangjuknál, társadalmi állásuknál fogva tisztességet s önfegyelmézést várhattunk volna. Nem szabad elcsodálkozni vagy kétségbeesni azon, hogy a forradalom isteni arcán ilyen szeplők, sőt kelevények is támadtak. Így volt ez mindenütt s mindenütt akadt egy erős kéz, amely leoperálta őket. Erre az erős kézre szükség lesz nálunk is.

A forradalomnak nem volt szervezete. A Magyar Nemzeti Tanács, amelyet az erupció az események élére dobott, nem volt, csak lett forradalmi szerv. Ez a Tanács, mely Bulgária kiválasa, a prágai, laibachi, bécsi események hatása alatt is csak megkésve alakult ki, lényegében a Károlyi-pártnak, a radikális-pártnak és szociáldemokrata-pártnak közös intézőbizottsága volt. Ez az intézőbizottság azonban a nem forradalom megszervezésére indult el. A prágai Narodni Vybor négy év alatt egy finom művű óra pontosságával megszervezte a cseh forradalmat. Mindenki tudta, hogy az adott jelre hova kell állania, mit kell tennie. Zágrábban a horvát autonómia lehetővé tette azt, hogy napok alatt minden nagyobb zökkenő nélkül átvigyék az országot a forradalmi válságon. Varsóban már a megszállás alatt lengyel kormány működött, Galícia nagy autonómiát élvezett és ezeken a

helyeken is óriási megrázkódtatásokat okozott a hadsereg részekre törése. A Magyar Nemzeti Tanács napokon keresztül olyan szellemben, olyan irányban, olyan alapon működött, mintha egyszerű kormányválságról lenne szó. Tárgyalt a királlyal, tárgyalt József főherceggel, tárgyalt Hadikkal, tünődött azon, hogy Vázsonyit s azokat, akik még nálánál is jobbra helyezkedtek el, felvegyék-e a Tanácsba. Ez a szerv olyan szellemben működött, mintha csak arról lett volna szó, hogy a Wekerle-kormány helyébe egy új kormány lépjen. Emlékszem rá, hogy azon a vasárnap délutánon, amikor József főherceg mint homo regius Pestre érkezett, tisztek, katonák vonultak fel a Károlyi-párt elé és meglehetősen forradalmi hangon beszéltek. Hock János hevesen kikelt ez ellen, erélyesen tiltakozott s amikor nem tudott érvényt szerezni álláspontjának, eltávozott, hazament. Még ezt megelőzőleg, amikor a katonatanácsok kezdtek alakulni, amikor egyes tisztek jelentkeztek a Nemzeti Tanácsnál, gróf Batthyány Tivadar ellenezte, hogy tárgyaljának velük és amikor látta, hogy nem tudja megakadályozni a tisztekkel való érintkezést, hazament. Batthyány beteg lett és csak azután épült fel, amikor a király már kinevezte gróf Károlyi Mihályt miniszterelnökké.

A magyar forradalom szervezetlen forradalom volt. Kitörése váratlanul érte, meglepte azokat is, akik élére dobattak. Ma már teljes őszinteséggel meg lehet mondani, hogy gróf Károlyi hajlandó lett volna túrni egy Hadik-kormányt,

amely az ő programjával jön. Ma már el lehet mondani, hogy Károlyi, amikor József főherceggel tárgyalt, hajlandónak mutatkozott arra is, hogy három minisztert, a belügyit, a honvédelmit és az igazságügyit az úgynevezett baloldali pártok delegálják az ő kabinetjébe. Az események azonban túlnőttek az emberi elhatározásokon. Amíg Károlyi arról tárgyalt József főherceggel, hogy átveszi a kormányt és a belső rend szempontjából legexponáltabb tárcákat a baloldali pártok közül delegálja József főherceg, a Lánchídnál sortűz ropogott és a véres események hatása alatt a Nemzeti Tanács elutasította azt a propozíciót, hogy más pártokkal együttműködjenek.

Ennek a szervezetlenségnek ezer oka volt és roppant hátrányokkal járt. De a hadsereg közös volt, nem volt semmi érintkezése a nemzeti étellel, nem is tudták, nem is ismerték azokat a katonákat, akiket a forradalom után a hadügyek élére lehetett volna állítani. Linder vezérezredest hadügyminiszternek a katonatanács ajánlotta és ezt az érzületre derék forradalmi katonát tették meg hadügyminiszterré. Hunke altábornagy azért lett katonai parancsnok, mert a munkások bíztak benne, mint a Panaszbizottság elnökében. Az egyes miniszteri tárcákat ötletszerűen kellett szétszítani, mert a reakció folytonos uralma következtében nem lehetett kipróbálni egy egészséges váltógazdaság útján, hogy a demokrácia táborából kik a legalkalmasabbak. A forradalomnak nem volt személyi katasztere. Nem látszott tisztán, kik a leg-

alkalmasabb személyek a nagy problémák megoldására.

A forradalomnak nem volt egységes politikai programja sem, sőt talán azt lehet mondán[^] egyáltalán nem volt programja. A Nemzeti Tanács tizenkét pontban összefoglalta azokat a követeléseket, amelyek alapján a három szélső-baloldali párt, Károlyiék, a szocialisták és a radikálisok egyesültek. Ez a tizenkét pont, amelyet Jászi Oszkár állított össze, kormányprogramnak jó lett volna normális lefolyású kormányvállalás esetén, de nem volt jó forradalmi programnak. A katonatömegek öntudatlanok, szervezetlenek voltak s inkább ösztönösen csatlakoztak ahhoz az irányhoz, amely békét ígért nekik. De ezen túlmenő, tudatos, élő politikai programjuk nem volt. A Károlyi-párt szervezettségében még odáig sem jutott, mint a munkapárt és hosszú időn keresztül maga a párt is inkább idegenkedve, inkább ösztönből, mint tudatosan, húzódozva követte vezérét a radikális demokrácia útján, amely nem ismer sovinizmust. A radikális pártban volt néhány kitűnő ember, de ez a párt sem szervezte meg a magyar polgárságot. Megalakult tehát egy kormány, voltak miniszterek és ezeket a minisztereket a forradalom odadobta a legellenszenvesebb, a legelmaradottabb, a legsötétebb bürokráciák, a minisztériumok élére.

A minisztériumokban helyezte el a magyar osztályuralom a maga legelszántabb exponenseit, a legtehetségtelenebb dzsentrit, a protekció, a sógorság-komaság révén jutottak itt emberek

pozíciókba és a forradalom diadala után az új rendszernek nem voltak elegendő számban képzett, tanult emberei, akiket rögtön helyükre ültethetett volna. Mivel nem volt egy személyi kataszter, a legsürgősebb feladatokra onnan vettek embereket, ahol találtak, és a választás csak ritkán volt szerencsés. Olyan emberei, akik már bebizonyították, hogy értenek a dolgokhoz, van képességük, szervezőerejük, voltaképpen csak a szociáldemokrata-pártnak voltak. Vázsonyi Jenők, Vágó Józsefek felett csak gyér számban rendelkezett a polgárság s az első napokban nehezen lehetett előkeresni őket. Vettek, válogattak tehát azok közül, akik kéznél voltak, és az acélkönyökű stréberek, a prepotens senkik, a megbízhatatlan kompromittáltak olyan erővel törtettek előre, hogy az első órákban a kormány nem tudta lerázni magáról őket. A régi szerveket, a meglevő bürokráciát nem merték széttörni s nem lehetett mindjárt megbízható, tehetséges emberekkel helyettesíteni a minisztériumokban, megyékben, városi közigazgatásokban, falvakban azokat, akikre gyűlölettel, bizalmatlansággal nézett a nép, akiknek sem képességük, sem hajlandóságuk nem volt az új rendszer becsületesebb szolgálatára. A régi rendszer bürokráciája amerikázott és még ott is tehetetlen volt a rászakadó problémákkal szemben, ahol a jószándék meg lett volna benne.

Ahogy a személyi kérdések tisztázatlanok voltak, tisztázatlanok voltak a politikai kérdések is. A Nemzeti Tanács tizenkét pontján túlhaladtak az események és napokig nem tettek

a tizenkét pont helyébe forradalmi programot. Elkezdődött a köztársasági agitáció s ez a kérdés is nyugtalanítólag hatott. És sokáig nem volt tisztázva, hogy mi történjék ebben a kérdésben. Az a formula, hogy ennek eldöntését az alkotmányozó gyűlésre kell bízni, szerencsétlen volt már abban a pillanatban, amikor meghozták. Nem tudták, mi történjék a hadsereggel. Linder azt mondta, nem akar többé katonát látni s ugyanakkor kétségbeesett erőfeszítéseket tettek, hogy hadsereget csináljanak. Nem volt tisztázva, mi a nemzetőrség. Nem döntötték el, mi történjék a parlamenttel, képviselőházzal és főrendiházzal. Nem tisztázták, hogy a szuverenitás kinek a kezében van. Legalizálni akartak dolgokat, amiket már nem lehetett legalizálni. Közjogiilag korrektté akarták tenni a forradalmat, amely nem ismerte el a közjogi formulák szentségét. Nem volt tisztázva a birtokpolitika kérdése. Az egyház és állam szétválasztása ködös frázis volt, amelyet nem töltöttek meg mindjárt tartalommal. Nem döntötték el azonnal, hogy ki voltaképen a törvényhozó szerv. Három napba került, amíg a kormány visszavette a Nemzeti Tanács pecsétjétől a végrehajtó hatalmat. Mivel azelőtt csak közös diplomáciánk volt, teljesen el voltunk vágva a világtól, mivel azelőtt csak közös vezérkar parancsolt felettünk, nem ismertük a frontok katonai helyzetét. Nem voltak értesüléseink arról, hova fejlődnek Németországban, Olaszországban, Franciaországban az események és politikánk nem vette kombinációba azt, aminek Jellicoe flottájában, Franchez d'Esperey, Diaz,

Foch hadseregében el kell következni. Nem voltunk közvetlen összeköttetésben mindjárt az első napokban a semleges és egykor ellenséges külfölddel, nem voltak küldötteinink a lengyel, cseh, német, jugoszláv tanácsoknál, az egész osztályuralmi rendszer, a háború minden förtelmének likvidálása, a belső átalakulás előkészület nélkül zúdult ránk.

Keservesen megbosszulták magukat ifjú szabadságunkon azok a bűnök is, amelyeket még a régi rendszer csiráztatott ki. A *divide et impera*, az egymás ellen való uszítás, a felekezeti, osztály- és faji gyűlölség szítása volt a Habsburgok politikája. A háború alatt ezeket a gonosz indulatokat még inkább kifejlesztették s a nagy átalakulás napjaiban felszabadultak mindazok a rossz ösztönök, amelyeket a reakció táplált, hogy ezzel is erősítse a maga hatalmát és szétbontsa azokat az erőket, amelyeknek ellene kellett volna egyesülniök. Az aktív tisztek, a magasabb bürokrácia, főpapság, gazdag zsidóság, nagybirtokosság, nem tudták beletalálni magukat az új helyzetbe. A Nemzetvédő Szövetség, Zsemberyék és Hindyék antiszemita agitációja nyugodtan tombolt tovább. A másik oldalon a cionisták zsidó légiót akartak szervezni. A szocialista forradalmárok kéréseitek azt, amit a forradalom hozott és a legélesebb osztályharc álláspontjára akarták áttolni a dolgokat mindjárt az első órákban. Isten csudája, hogy az ország életösztone és néhány ember buzgósága megakadályozta, hogy a végletek mindjárt az első pillanatokban összecsapjanak.

A katolikus Népszövetséget kellett a Treuga Dei állapotába hozni a radikálisokkal és a galileistákkal, a cionistákat ép úgy le kellett szerelni, mint a Zsemberyek és Hindyek agitációját, fegyverszünet állapotát kellett megteremteni a keresztényszocialisták és szociáldemokraták között.

Közben a kormánynak birkóznia kellett az egykori hadseregfőparancsnoksággal, Kövessel, Franche t d'Esperayval, Mackensennel s mindjárt az első napokban fenyegetően tornyosult elénk az ukrán, cseh, német, osztrák, román, jugoszláv betörés veszedelme. Tisztázatlan volt a tót és román nemzeti tanáccsal való viszony. Rettentő válsággal fenyegetett a régi rendszernek az a bűne is, hogy német, osztrák-német, cseh, horvát, bosnyák katonasággal rakta meg az országot. Ezek a katonatömegek haza akartak jutni és rettentő feszültség oka volt, hogy a vasutaink nem bírták a roppant tömegeket gyorsan szállítani. Az orosz, szerb, olasz foglyok százezrei, akikkel telerakták az országot, szintén nekilódultak s megindultak hazafelé. A fenyegetett határokon milliós értékek. Az első napokban nem állott rendelkezésre katonai erő. Élelmezési helyzetünket lerongyolta négyéves háború zsarolása és a Windischgraetzek bűnös könnyelműsége. Pénzügyileg a legkeservesebb függésben voltunk Ausztriától. Diplomáciánknak, közigazgatásunknak nem voltak szervei. Ez volt a helyzet s ezzel a helyzettel kellett megbirkózni.

Közben Budapest is a pánik és megriadás óráit élte. Közeledett a forradalom első éjszakája.

S az első éjszaka mindig a legválságosabb. A túlfeszített idegek, az izgatott lelki állapot még fokozta és szaporította a pánikhíreket. Még csak kísérletet se teszek arra, hogy ezt a tébolyult, rettentő éjszakát leírjam. Elmondani sem próbálom, mi volt az, amikor azzal döbbenettek ránk, hogy a kenyérmezei fogolytábor kitört s négyezer orosz vonul Budapest felé. Aztán jött a hír, hogy Pilisvörösvárról két zászlóalj bosnyák akar betörni Budapestre. Az angyalföldi pánikhírek, a rákosrendezői lövöldözés és fosztogatás, a bankok, pályaudvarok, közraktárak pánikja, a vidéki rémhírek, könyörgő kérések a Muraközből, Erdélyből, Pozsonyból, a felvidékről, Máramarosból, Romániából, Pólából, mindenünnen. Annyi élelmiszert, karhatalmat kértek, amennyi felett Hindenburg sohasem rendelkezett, legjobb napjaiban sem. Közben a maroudeurök, stricik, csirkefogók ténykedései. Elkobzott bőröndök, ellopott értékek, bitorolt autók, bitorolt hatalmak. Akinek az idegein ezek a dolgok áttomboltak, annak kétségbe kellett volna esnie. S közben jött a hír Tisza haláláról. Táviratok a német eseményekről. Jelentések a frontok bomlásáról. És küldöncünk sem volt, akivel a kormányhoz továbbíthattuk volna a dolgokat. A harctérről jövő tiszték, menekülő családok, szegény asszonyok segílyt követeltek. Úgy érezte az ember, hogy minden összedől s anarchiába sülyed. Az idegek lázban égtek, az agyvelő felforrt az álmatlan éjszakák, izgalmak, munka hevétől, A telefon állandóan szól s vidéki váró-

sokbói segélykérés jajkiáltásait berregi. S emberek jöttek magánügyekkel, protekciót kértek a forradalomtól. Kinevezésről, elhelyezésről, érdekeikről, anyagi igényeikről duruzsoltak. Tébo-lyult, rettentő éjszaka volt ez, a válság első nagy éjszakája.

Annál szebb volt a hajnal. A mentők jelentették, hogy 129 esetben vonultak ki. Negyven esetben kellett csak sebesültet kórházba küldeni s csak tizennégy halott volt Tisza Istvánnal együtt. A tűzoltók öt tüzesetről tudtak s mind az öt jelentéktelen volt. A pályaudvarokról azt jelentették, hogy a fosztogatás nem okozott lényegesebb károkat. A munkások, rendőrök s a megmaradt katonaság teljesítette kötelességét a közraktáraknál, bankok előtt, pályaudvarokon. Az ébredés szép volt a pánik éjszakájából. Reggelre már megnyugtatóbb hírek érkeztek a vidékről is. Az ország, a nép becsületes, erős életösztöne nem engedte, hogy összezúzzák az élet alapjait, anarchiába lökjek a kezdődő szabadságot, lassítsák és diszkreditálják azoknak a dolgoknak közeledését, amelyet ösztönösen vagy tudatosan valamennyien akartunk.

A káoszban.

A katonai Tisza Istvánt Lukachichnak hívták, aki az utóbbi hónapokban Budapest rettegett karhatalmi parancsnoka volt. Azért rendelték őt Budapestre, hogy a legvéresebb, a legbrutálisabb eszközökkel is tovább korbácsolja az országot a háború ösvényén. Azért hívták ide, hogy golyóval, szuronnyal letörjön minden megmozdulást, vérbe fojtsa a munkások sztrájkjait és a legdrágóbb rendszabályokkal megfékezze a hadseregben a bomlásnak azt a folyamatát, amely voltaképpen akkor kezdődött, amikor 30,000 katonaszökevény volt már Budapesten. A rettegett generális feladata lett volna vérbe fojtani az esetleges katonai vagy munkásforradalmat Budapesten.

Lukachich vállalkozott is erre a dicstelen szerepre. Azon az éjszakán, amikor Károlyi Mihály az udvari vonaton a királlyal Bécsbe utazott, Lukachich még a letörés politikáját képviselte, bár már akkor is azt jelentette a királynak, hogy a katonaság legnagyobb része nem meghízható.

A József főherceg Budapestre érkezését követő napon Lukachich előtt is kezdett világossá válni, hogy többé már nem ő az úr a katonaság fölött. Erősítéseket kért Badenből, de Badennek ekkor már nem igen volt katonai ereje. A karhatalmi parancsnok ezekben a napokban Fényes Lászlót kérette magához s hosszasan tárgyalt vele. Fényes megmondotta neki, hogy a helyzet katasztrófa felé fejlődik, ha ő fegyvert szegez a tömegindulat megnyilvánulásával szemben. Egyenesen felszólította Lukachichot, hogy csatlakozzék a Nemzeti Tanácshoz s rámutatott arra, hogy Prágában, Zagrebben a katonaság nem állott ellent a nemzeti felbuzdulásnak. Lukachich nem volt hajlandó erre és a legmirevebben képviselte a militarista s aulikus felfogást akkor is, amikor Károlyi Mihály gróf tárgyalt vele. Október 30-ának éjszakáján a karhatalmi parancsnok még azt jelentette Schönbrunnba, hogy két ezred rendelkezésére áll, a többi katonaság azonban megbízhatatlan. De ő vállalkozott volna arra, hogy a két, szerinte megbízható ezredet kivezenyli Budapest népe ellen. Jelentette azonban azt is, hogy ebben az esetben Budapest utcáin vértenger fog folyni és lángbaborul a város. Habsburg Károly azt felelte erre:

– Was kann man machen?

Lukachich egy hadtestet kért, Habsburg Károlynak azonban nem volt már egy hadtestnyi katonasága.

A karhatalmi parancsnok október 31-én délelőtt Budán a hivatalában várta a fejlemé-

nyéket. A Nemzeti Tanács Kobek Kornélt küldötte hozzá, aki közölte vele, hogy állásától fel van mentve s meghagyta neki, hogy ne hagyja el hivatali helyiségeit, amíg utódja meg nem jelenik. A tábornok összecsapta sarkantyúit, meghajolt s tudomásul vette a rendelkezést. Amikor később Kobek Kornél Hunke altábornaggal együtt megjelent az egykori Militárkommando épületében, Lukachich ellenkezés nélkül átadta hivatalát s csak azt kérte, hogy autón távozhassék. Kobek rendelkezésére bocsátott egy autót s Lukachich elhagyta hivatalát, amelyben annyi gyászos, véres, szörnyű parancsot adott.

Sok katona, matróz kereste ezen a napon a rettegett karhatalmi parancsnokot, de nem találták meg. A rettegett generális eltűnt. Elbujtatták a tömegindulat kitörése elől. Azok bujtatták el, akikre börtönnel, bitóval akart rátámadni. Úgy bántak vele mint Krasznov tábornokkal a Lenin hívei. A gacsinai csata után megkegyelmeztek neki.

Az orosz forradalom története viszont feljegyzi azt is, hogy Krasznov tábornok később az ellenforradalom élére állt s golyóval fizetett Lenin minden hívének, aki a kezére jutott.

* * *

A budapesti forradalmat vagy öt nappal megelőzte az olasz front megbomlása. Diaz tábornok támadó hadoszlopai előtt a cseh, horvát, lengyel zászlóaljok megnyitották a frontot. Az olasz és angol hadsereg átjutott a Piave

balpartjára. A frontról már hetekkel azelőtt tömegesen szökdöstek meg a katonák. Amikor aztán a front megnyílása után az olasz repülők százezrével dobták le a felhívásokat, amelyekben tudatták a katonákkal, hogy a front át van törve s felhívták őket arra, hogy adják meg magukat, akkor egyszerre megbomlott az a tébolyító gépezet, az a vérző, szenvedő fal, amelyet emberhúsból épített a militarizmus a Habsburg-dinasztia nekünk idegen céljaiért. A katonák nagy többsége nem akarta magát többé megadni, nem akart fogságba kerülni, a katonák haza akartak menni.

És a frontról elkezdődött a népvándorlás. Ahol tábori csendőrök, tisztek elébe álltak a hömpölygő tömegnek, ott keresztülgázoltak ezeken az akadályokon. A front érezte, hogy felszabadult a rettentő, kényszerítő parancsok muszája alól és a katonák, akiket több mint négy éven át gyötörtek, halálba kergettek, állati életre kényszerítettek, sóvárgó vad rohánással indultak hazafelé. Ennek a nagy hazarohanásnak sok áldozata volt. Ez a féktelenül hömpölygő emberáradat súlyos károkat is okozott. Súlyos károkat önmagának is. Sok drága élet, sok fontos érték pusztult el a nagy rohánásban. Ezért azok felelősek, akik megvárták a huszonnegyedik óra utolsó másodpercét. Ez a folyamat 27-én már teljes kiérésben volt. Baden, Schönbrunn tudtak a dolgokról. József főherceg akkor utazott el a frontról Bécsbe s onnan Budapestre, amikor már látta, hogy minden veszve van. Wekerle azért mondott le, mert a

hadseregfőparancsnokság két vezérkari tiszt útján megjelentette neki az olasz front eseményeit. Száz és százezer ember rohanta meg a vonatokat és egyetlen roppant mámor uralkodott a lelkeken: hazamenni.

Ennek a nagy bomlási folyamatnak csak egyik epizódja volt a budapesti forradalom. Ezzel egyidejűleg – a tömegösztön csodálatosan éles – az ország más részeiben is kirobbant a népindulat. Temesvárott Lukachichnak az a parancsa adta meg a forradalomra az impulzust, amely elrendelte Bartha alezredes letartóztatását. Eperjesen néhány »katonaszökevény« kivégeztetése miatt lázadt fel a helyőrség, A tömegek érezték, hogy nincs tovább s kezükbe vették a maguk sorsának irányítását.

* * *

A legfélelmeesebb pillanat talán az volt' a forradalom kitörése után, amikor az orosz pánik döbrentett rá a városra. Mindent elkövettünk, hogy ezt a pánikot leállítsuk. Autókon tiszteket küldtünk szét, kirakatokba plakátokat ragasztattunk ki, röpcédulákat osztogattunk, a Telefon Hírmondó dolgozott, de volt egy rettenetes félóra, amikor a város azt hitte, hogy sok ezer fogoly fegyveresen vonul Budapest ellen. Fokozta a pánikot, hogy a főkapitányságon puskákat osztottak szét s meghagyták az embereknek, hogy vonuljanak Ó-Buda felé. A katonai parancsnokságon Wildner őrnaggyal közöltük ezeket a híreket és ma már meg lehet mondani, hogy a hadügyminisztériumnak, katonai

parancsnokságnak nem állott rendelkezésére megfelelő karhatalom. Viszont megnyugtató érzés az, hogy az sem vezetett volna katasztrófára, ha a rémhír igaz. Utólag tudtuk meg, hogy matrózok, katonák százai, egész ütegek vonultak fel a fenyegetett városrészekben. Néhány derék tiszt a maga felelősségére, a maga elhatározásából felvonult embereivel, hogy megvédje Budapestet. Erre szerencsére semmi szükség nem volt, de ha szükség lett volna rá, Budapestet meg tudtuk volna védeni.

Voltak kedves és mulatságos dolgok is. Az első órákban a táviratok özöne jelentette, hogy a Zsil-völgyében ágyúdörgés hallatszik, ellenséges betörés fenyeget s Petrozsény a legnagyobb veszélyben van. Ugyanekkor kaptunk egy táviratot Petrozsényből, amelyben egy ott állomásozó tiszt engedélyt kért arra, hogy megesküdhessék kaució nélkül. »Az ara szeplőtlenységét egy ezred tisztikara igazolja« – írta táviratában. A házassági engedélyt nem adtuk meg, mert meg voltunk győződve, hogy a távirat sem a tisztet, sem a szeplőtelen arát nem találja már Petrozsényben. Remélem azonban, hogy azóta megtörtént az esküvő.

Egy asszony jelentkezett és sírva panaszkolt el, hogy ura meghalt az orosz hadifogságban, neki Szombathelyre kellene utaznia, most nem utazhat s nincs pénze, nincs lakása. Lakásra

adtunk utalványt néki és hogy pillanatnyi nyomorán enyhítsünk, száz koronát utaltunk ki. Egy félóra múlva újra megjelent a hölgy s könyvekben úszva jelentette, hogy a villamoson a pénzt s az utalványt kilopták felöltője zsebéből. Lakásigazolványt kapott újból, de pénzt nem, mert attól tartottunk, hogy ezt is újra kilopnák a zsebéből. Voltak aztán olyanok, akik nagyobb összeget akartak keresni a forradalmon. Hoztak 80.000 koronás számlát egészen képtelen igazolványokkal, ellennyugtákkal, követeltek pénzt a Nemzeti Tanácstól. A forradalomnak is megvoltak a maga csaló hadseregszállítói, posztó- bankacs- és szalámicsalói.

Nem a legkevésbé szomorú jelenség volt, hogy az első katonatanácsokban sem volt a leg-tisztultabb az erkölcsi felfogás s megtörtént az, hogy aláírás végett hozzám küldtek egy parancsot, amely elrendelte, hogy közüzemekben élelmiszert szabad rekvirálni az ő kívánságukra. A derék urak a világért sem akarták megérteni, hogy csak hozzá kell kezdeni a rekvirálásokhoz közüzemekben s az efajta rekvirálás a tulajdon édesanyjuk lakásában ér véget. Sajnálatos dolog, de meg kell mondani, hogy voltak desperádói is az őszirózsás felszabadulásnak. Reméljük, eljön az idő, amikor a desperádókat kipiszkálhatjuk azokból az odúkból, ahova most zsákmányukkal elvonultak.

* * *

A megható és szép dolgok közé tartozott Dukony törzsőrmester szereplése. Ez a derék ember szabadságon volt Pesten, beállított a

Nemzeti Tanács irodájába, ahol ordonánc volt, táviratokat vitt a minisztériumokba, rendet tartott, ügyelt az írásokra, ennivalót hozott és hetvenkét órán keresztül nem aludt egy szempillantást sem. Mindig rendelkezésre állott, mindenben megbízható volt, számolatlanul rá lehetett bízni pénzt, bizonyos volt, hogy a rábízott aktákat, táviratokat eljuttatja oda, ahova kell. A tombolásban ő volt számomra a megrendült hadsereg egyetlen megbízható és szilárd pontja. Nem kért semmit, mint annyi más ember, nem kívánt jutalmat, protekciót, állást s a negyedik nap éjszakáján szabályszerűen lejelentkezett, közölte, hogy a szabadsága lejárt s be kell vonulnia póttestéhez. Kezet fogtunk, a törzsőrmester elment. Bizonyosra veszem, hogy bevonult póttestéhez, bizonyosra veszem, hogy teljesíti kötelességét s mindig elvégzi azt a dolgot, amit rábízunk. Ő nem autózott, nem kobzott el bőröndöket, nem kutatott ki zsebeket, nem akart magánlakásokban rekvirálni, ellenben megjárta vagy háromszázszor az utat a városháza és a különböző minisztériumok között.

Nem tudom, hol van most Dukony törzsőrmester, de valahova a távolba szeretném megüzenni ennek a drága, derék magyar embernek, hogy sohasem fogom elfelejteni, hogy az én szememben ő és néhány matróz volt a forradalom leghívebb közkatonája.

* * *

A Tisza István halálát követő reggelen megjelent Kállay Tamás a Nemzeti Tanács irodája-

ban. Igazolványt kért. Régi ismerősök vagyunk a képviselőházból. Néhány szót váltottunk s Kállay szeméből kicsordult a könny, a hangja elcsuklott, amikor Tisza halálát említette fel. Nem szeretem a saját mondásaimat idézni, de ezt feleltem neki:

– 1912 május 23-án a magyar, munkások, akik két nap óta védik, mentik – sok helyen étlen-szomjan – az országot, a választójogot követelték. Akkor közénk lőttek és 23-an meghaltak. Néhány ember lelkiismerete megmozdult. Justh Gyula felhördült s az ülés felfüggesztését követelte. »Nem vagyunk hisztérikus öregasszonyok. Az ülés folyik.« – felelte az elnöki szék-ből gróf Tisza István. Én sem tudok mást mondani. Nem vagyunk hisztérikus öregasszonyok.

A düledező trón.

Károlyit a király nevezte ki miniszterelnökké sa kormány tagjai József főherceg kezébe tették az esküt. A kormány azonban csak huszonnégy óráig volt a király felesketett minisztériuma. A tömegek nem tűrték el ennek az állapotnak kétértelműségét s zúgva követelték, hogy a minisztérium valóban forradalmi legyen. Huszonnégy óra múltán József főherceghez fordult Károlyi Mihály azzal a kívánsággal, hogy tolmácsolja a király előtt a magyar kormány-
nak azt az akaratát, hogy esküje alól oldassék fel. A király gondolkozási időt kért s egy óra múlva telefonon közölte Schönbrunnból József főherceggel, hogy feloldja a magyar minisztériumot az eskü alól. Károlyi tartotta a másik kagylót s így ő is hallotta a király rendelkezését. Hogy mit érzett a király, mit érzett Károlyi, mit érzett József főherceg ennél a beszélgetésnél, azt nem tudom. Érdekes lesz egyszer megkérdezni tőlük.

A köztársasági agitáció egyre hatalmasabb hullámokban hömpölygött. Ennek az agitáció-

nak az első napokban egyáltalán nem volt ellenzéke. Én ma is sajnálom, hogy a kormány s a Nemzeti Tanács intézőbizottsága nem helyezkedett a gyors cselekvés alapjára, hanem a tömegek követelésének nyomása alatt egy formulával hidalta át a kérdést. Az alkotmányozó gyűlésre akarta bízni annak a kérdésnek eldöntését, hogy milyen államformája legyen Magyarországnak, királyság-e vagy köztársaság. Ennek a tervnek veszedelmeit sokan éreztük mindjárt az első órákban s Kéri Pál kétségbeesetten magyarázta Károlynak, hogy az alkotmányozó gyűlés hat hét alatt képtelenség s mindenképen veszélyes. Akkor tudtuk már, hogy a fegyverszüneti szerződés szerint az ország megszállott terület lesz. Előrelátható volt, hogy a román nemzeti tanács s a tót nemzeti tanács a passzivitás álláspontjára fog helyezkedni egy alkotmányozó nemzetgyűléssel szemben. Tisztázatlan volt a csehek magatartása s nem tudtuk, melyik pillanatban robbannak ránk Románia felől fenyegető események. A régi képviselőházra bízni a döntést lehetetlen volt. Ez ellen fellázadt volna a munkásság, nem tűrte volna az ország s sok igazság volt abban a feltevésben, hogy a matrózok-monitorokkal lőnék szét azt a reakciós társaságot, amely nyolc éven keresztül bitorolta sópénz, csendőrszurony, korrupt sajtó, bitang közigazgatás segítségével a törvényhozói hatalmat s áment mondott az ország minden megnyomorítására. Nem volt viszont tisztázva, hogy milyen választójog, milyen választási eljárás milyen közigazgatás alapján hívassék össze az

alkotmányozó nemzetgyűlés. Előrelátható volt, hogy a német események, az osztrák dolgok hatása feltartóztathatatlaná teszik a köztársaság proklamálását. Minden kísérletnek, amely a forradalmi átalakulást régimódi szerint legalizálni akarta, csütörtököt kellett mondania s csütörtököt is mondott. A köztársasági követelés is inkább ösztönösen nyilatkozott meg, mint szervezett erő útján.

Emlékszem rá, hogy amikor a kormány és a Nemzeti Tanács intézőbizottsága együtt ült, hogy állást foglaljon ebben a kérdésben, épen akkor jött Nagy Györggyel az élén a köztársaságiak küldöttsége is. Én már halálosan rekedt voltam, a tudóm lázasan fáradt s megkértem a küldöttséget, hogy engedje meg, hogy Nagy Györggyel közöljem, miről tanácskozik a kormány és az intézőbizottság. Le akarták szűrni Nagy Györgyöt, meg akartak lincselni engem, azt hitték, el akarjuk paklizni a köztársaságot. Azt kértem ekkor, hogy öt bizalmiférfit küldjenek, akikkel tárgyalhatok, de a bizalmiférfiakban sem igen bíztak. Közöltem velük, hogy másnap reggelre megjelenik a kormány plakátja, amely állást foglal majd a köztársaság kérdésében. Ezt tudomásul vették, megnyugodtak és kijelentették, hogy ha másnap reggelig nem jellennék meg a plakát, akkor cselekedni kell. A plakát története aztán a következő volt: A kormány meghozta határozatát, ezt leküldték a Világosság-nyomdába és másnap délelőtt 11 órakor telefonáltak a nyomdából, hogy küldjek autót a plakátokért s ragasztassam ki őket a

fővárosi plakáatterjesztő útján. Halálra rémülten azt gondoltam, hogy közben a köztársaságiak esetleg már cselekedtek, de kiderült, hogy nem lett semmi baj s nyugodtan vártak a cselekvéssel délután három óráig.

Mondom, az az érzésem, kár volt e felett a kérdés felett több mint egy hétig habozni, mert a nagy átalakulásnál kiderült, hogy a magyar nemzet hírhedt lojalitása, dinasztikus hűsége, királyszeretete, amiről annyi émelyítő, csömörletes frázist hordtak össze, nem is olyan nagyon szilárdan áll. Ez is összedűlt az első földrengés legelső lökésénél és a maga meztelenségében mutatkozott meg az a valóság, hogy a trón, dinasztia, királyság oly idegen volt népünk lelkéhez, mint a régi rend többi ártalmas hazugságai. Láttam, amikor Csicsericics tábornok megjelent és a magyar királyi darabont-testőrség nevében felesküdt a Nemzeti Tanácsra. Nem látszott rajta semmi megrendülés. Ambrózy, a koronaőr gyűrötten, sárosan jelentkezett nálam. Temesvárról jött, az az aggodalom hajtotta Pestre, hogy valami baja esik a koronának. Megnyugtattam, hogy már intézkedtünk, hogy Ladkó főhadnagy és egy detektív néhány emberrel vigyázzon Szent István koronájára és Ambrózy koronaőrön sem látszott, hogy valami nagy lelki megrázkódtatáson menne keresztül, amikor Hock János kezébe letette az esküt.

A legnagyobb lelki probléma Széchen Miklós gróf számára volt az eskütétel. Ő a királyi udvartartás élén jelent meg a Nemzeti Tanács előtt. Az udvartartás emberei hozták el, nem

magától jött. Az udvarnagy mindjárt az első nap útlevelet kért a miniszterelnökségről, hogy Budapestről elutazhassék. Mivel azonban az útlevélen nem volt feltüntetve, hogy hova akar utazni, én megtagadtam hozzá a pecsétet. Széchen gróf így Budapesten rekedt s az udvartartás emberei Szegedi-Maszákkal élükön rávették, hogy jelenjék meg a Nemzeti Tanács előtt.

– Idehívtak – mondotta.

– Bizonyára azért, hogy esküdjék fel az új népszuverenítésra – felelte Hock János.

– Nem ismerem az eskümintát. Mi van a formulában? – kérdezte Széchen Miklós.

– Az esküforma is forradalmi. A Magyar Nemzeti Tanácsra kell felesküdni, amelynek kezébe a forradalom letette a népszuverenitást.

– Szóval Magyarországra esküszöm föl? – mondotta az udvarnagy.

– Igen, mi most önnel szemben Magyarországot jelentjük, Magyarország nevében hívjuk fel, hogy tegyen fogadalmat az új népszuverenítésra – mondotta Hock.

A szikár, őszes udvarnagy, valami drámai gesztussal felszakította kabátját, szívére tette jobbát, balját az égnek emelte:

– Magyarországra felesküszöm!

És emelt hangon mondta el Hock János után az eskü szövegét. Hock mellett ekkor Bokányi Dezső állott.

Azok tehát, akik legközelebb állottak a királyhoz, akik a korona fényében sütkéreztek, akik tőle kölcsönözték ki hatalmukat, ragyogásukat, mint a bolygók a naptól, azok is köny-

nyen, megrendülés nélkül búcsúztak el az ósdi hatalomtól. Csernoch, Prohászka, Mailáth és a többi püspökök némi skrupulusok után meghajoltak a népakarat előtt s behódoltak az új szuverenitásnak. A régi rend leggőgösebb, legkonokabb, leghatalmasabb oszlopai mintha egyszerre eltűntek volna és a cinikus, hazug, erkölcstelen múlt egyik legfőbb reprezentánsa, Wekerle Sándor megüzente, hogy ne emlegesük őt együtt Tiszával, mert hisz neki politikai múltja van s az egyházpolitika az ő nevéhez kapcsolódik. Szász Károly a képviselőház, Wlassics Gyula a főrendiház nevében közölte, hogy az új hatalomnak rendelkezésére áll.

A legöntudatosabb, legkeményebb, legtehetségesebb s legférfiasabb reakciót ekkorra már kidöntötte az élők sorából egy katona golyója. Nem tehetek róla, én hidegen, megrendülés nélkül fogadtam ezt a hírt. Az, amit Tisza tett közvetlenül halálát megelőzőleg, arra vall, hogy ő maga is természetesnek találta ezt a véget s várta ezt. Úgy tudom, hogy politikai barátainak azt a tanácsot adta, hogy igyekezzenek minden erejükkel odahatni, hogy a polgárháború elkerültesse. Ezzel az üzenettel küldte Lándor Tivadart és Sándor Jánost is a munkapártba. Sándor János alig mondotta el csütörtök délután Tisza üzenetét, amikor már azt is jelentették, hogy a »vezér« súlyosan megsebesült s három perc múlva halálhírért telefonáltak. Hívei azt tanácsolták neki, hogy hagyja el Budapestet, de ő nem fogadta meg ezt a tanácsot. A forradalom első éjszakáján sok matróz,

katona ajkán lebegett az ő neve, de Kunfi Zsigmond, Bíró Lajos, Szende Pál s a többiek megtiltották a katonáknak és matrózoknak, hogy végrehajtsák azt, amire gondoltak. A végzetet, úgy látszik, ez sem háríthatta el.

Pénteken délelőtt a Nemzeti Tanács irodájában az egyik ordonánc azt jelentette, hogy az ajtóban bebocsátásra vár egy katona, aki át akarja adni magát a Nemzeti Tanácsnak, mert ő gyilkolta meg Tisza Istvánt. Landler Jenő és az én csekélységem vettük át ezt a jelentést. Az ajtóban egy magas, barnáshajú katona állott arany, ezüst vitézségi érmekkel mellén. Látszott rajta, hogy a nagy események hisztériája tartja lázban és bizonyosan igazunk volt, amikor megállapítottuk, hogy képzelődik. A katona erre sarkon fordult s elment.

A régi rend hatalmasai eltűntek, elbújtak, elutaztak, félreálltak. A magyar junkeruralom, amely olyan brutálisnak, megingathatatlanak látszott, szinte kardcsapás nélkül engedte át helyét az új rendnek.

Én péntek délelőttig nem mozdultam ki a Tanács irodájából, nem aludtam egyetlen szemleányást sem s ekkor már éreztem, a barátaim tanácsaiból, hogy az idegállapotom egészen szárnalmas lehetett. A katonai dolgokat átvette ugyan Pogány József, akinek nagy érdemei vannak ezen a téren, de a rettentő zaj, pestises levegő, a feszült ébrenlét, a példátlan izgalmak, a roppant megrendülések valahogy egészen delireáló állapotba hoztak. Különben is látni lehetett, hogy minden felborul, ha nem teszünk

kísérletet arra, hogy visszavezzük a régi hatóságokhoz és a kormányhoz az ország adminisztrációját. El kellett döntenem azt a kérdést, hogy a tanácsok kormányozzanak-e tovább vagy a régi kormányzati szerv visszakapja a végrehajtó hatalmat. Én mind a két megoldásban nagy veszedelmet láttam. A tanácsok – eltekintve a munkásság szervezeteitől – a polgárság szervezetlenségénél fogva megbízhatlan módon, ötletszerűen alakultak és néhány óra, néhány nap alatt nem lehetett pótolni évtizedeknek demokratikus nevelő munkáját, amely a legkiválóbbakat dobta volna az ügyek élére. A régi hatósági szervezet pedig teljesen megfertőzte a reakció bürokratikus osztályuralmi szelleme s nem lehetett abban bízni, hogy az első napokban gyökeres változás történhessen ezen a téren. A kormány úgy döntött, hogy a végrehajtó hatalom mégis visszaadatik a régi kompetenciáknak. Péntektől vasárnap estig tartott a bírkőzés, míg a katonákat, polgárokat rá tudtuk venni arra, hogy ügyeikkel, jelentéseikkel, panaszaiikkal forduljanak azokhoz a hatóságokhoz, amelyekhez két hónap előtt fordultak volna, Különösen keservesen ment ez a dolog a katonáknál és vidéki polgártársainknál. Megnehezítették a munkát maguk a hatóságok is, akik a feleket visszaküldték a Tanácshoz s nem akarták tudomásul venni, hogy a kormányzás dolga újra az övék.

Végül is radikálisan kellett megoldani a kérdést. Vasárnap délután levelet írtam az intézőbizottsághoz, amelyben közöltem, hogy este hét

óra után minden ügyet átteszünk az irodából a plénum elé. Egy negyedóra alatt vagy egy hadtestnyi karhatalomkérést, vagy háromszáz vagonnyi élelmiszerkövetelést és a jó sors tudja, mennyi pénzbeli kívánság, lakás, segély, takarók, szén, benzin, autó, polgárőr, fegyverkiadására irányuló kívánság került a plénum elé. Este tíz órakor kiürítettük az irodát, bezártuk az ajtókat és az iratokat, pénzt, pecsétet, mindent átadtunk megőrzés végett Harrer polgármesternek. Másnap délben a pecsétet átadtam Hock Jánosnak. Ez volt talán életem egyik legszebb pillanata. Megszabadultam gondtól, felelősségtől, tudtam, hogy karhatalmat most már csak a hadügyminisztériumtól kérhetnek, a jugoszláv, cseh, lengyel tanáccsal, Béccsel, Berlinnel a miniszterelnökség fog tárgyalni, Wilsonnak Károlyi fog felelni, a menekülteket a hatóságok fogják ellátni, a katonákat a hadügyi adminisztráció fogja elhelyezni, a külügyi, közéleti, rendőrségi, hadügyi, szénellátási, közlekedési munkaközvetítési, népjóléti ügyekben a kormány és a főváros fog intézkedni, nem lesz gondom élő katonák leváltására, halottak temetésére, sebesültek kötözésére, tüzek eloltására, pályaudvarok megvédésére. Úgy éreztem magam, amikor Gábor Andorral és dr. Horváthtal, Vermes úrral, Székely Arturnéval kivonultunk az irodából, mintha súlyos betegségből épültem voltam fel.

A kormány gondjai.

Vasárnap megjelent a kormány, a Nemzeti Tanács, a Munkástanács, a Katonatanács felhívása, amelyben közölte az ország népével, hogy a végrehajtó hatalmat a kormány kezébe adta. Ez volt a kormány legelső, talán legfontosabb dolga. Kezébe kellett venni a végrehajtó hatalmat. Budapesten, ahol a Nemzeti Tanács támogatta ebben, aránylag könnyebben ment a dolog, annál keservesebben alakult ki a vidéken. A Nemzeti Tanácsok nem szívesen mondtak le forradalmi hatalmukról s nehéz szívvel adták vissza szuverén jogkörüket a törvényes hatóságoknak. Rengeteg panasz, felszólalás érkezett hozzánk arra vonatkozólag, hogy a hatóság nem bírt a helyi tanácsokkal, viszont a helyi tanácsok nem akarták elismerni a régi hatóságok kompetenciáját. Sok helyen általános sztrájkkal fenyegetőztek, ha a polgármestert, főispánt, tanácsnokot, főjegyzőt, szolgabíró, jegyzőt nem mozdítjuk el azonnal. Máshonnan az a panasz érkezett, hogy a Nemzeti Tanácsot a szolgabíró nevezte ki. A hatóságok panaszkodtak, hogy a

vidéki tanács rekvirál, adót vet ki, parancsol a karhatalomnak, a nemzetőrskéget kijátssza a katonai erő ellen és nem épen a rend, megnyugvás, belső béke, közbiztonság szellemében irányítja a dolgokat. Nem tartoztak a ritkaságok közé azok az esetek, amikor a helyi tanácsok, különösen falvakban, fosztogatók élére állottak és a hirtelenjében megszervezett nemzetőrskégek eszközévé váltak ennek a hitványságnak.

Másrészt a kormány számos esetben sok helyen nem tudta a reakció embereit megfelelő* erővel leváltani. A legutolsó stréberek, a legkétesebb jellemű törtetők jelentkeztek, ellepték a miniszterek előszobáit, kormánybiztosi kinevezéseket zsaroltak ki állítólagos érdekért, meg akarták fizettetni azt a kockázatot, amelyet a forradalomban vállaltak. Ez viszont a derekat s tisztességeseket riasztotta vissza. Főként a hadügyminiszter, a miniszterelnökség volt kitéve ezeknek a zsarolásoknak, de nem igen tudta elhárítani a belügyminisztérium sem, sőt egy ideig attól kellett tartani, hogy a főváros adminisztrációjába is beözönljenek olyan elemek, amelyek ezt a meglevő és ép szervezetet dezorganizálják. A hadügyminisztériumban az érzületre és szándéokra tisztességes Lindert a legremesebb desperádók zsarolták. Pénzt, állásokat csikartak ki tőle és eleinte visszariasztottak mindenkit attól, hogy ehhez a hatósághoz forduljon. Friedrich államtitkár is csak nehezen tudta áttekinteni a zavaros helyzetet s a legképtelenebb intézkedések indultak ki a legfontosabb helyről. Hozzájárultak cionista gárdák szervezéséhez,

amik működésükkel jelt adhattak volna a pogromra. Harminckoronás napidíjakat állapítottak meg a polgárőröknek, ami minden munkást vagy a munkások legnagyobb részét kicsábította volna a gyárakból s megakasztotta volna a termelő munkát. Ígéretet tettek néhány tengerésznek, hogy száz korona napidíjat kapnak. Politikai propagandát bíztak olyanokra, akiknek rosvott múltjáról nagyon sokan tudunk. Türték, hogy kalandorok tízezreket gyűjtsenek a hazatérő katonák közt folytatandó propaganda céljaira. Nem nyomták vissza az első pillanatban azt a canaillet, amely megrohanta ezt a fontos intézményt. Többek közt ezért kellett Bartha Albertet megbízni a minisztérium ügyeinek vezetésével, aki Ígéretekkel még nem kötötte le magát. A belügyi kormánynak azzal a majdnem megoldhatatlan feladattal kell birkóznia, hogy a régi osztályuralmi közigazgatást felcserélje a nép-Magyarország embereivel. S olyan időben kellett *ezt* a feladatot megoldani, amikor jegyző, csendőr, szolgabíró nélkül állott a falu. Ha valaha kötelesség volt őszintén beszélni, úgy most ezerszeresen az és súlyos kötelességmulasztást követnék el, ha nem mondanám meg, hogy a belügy-miniszter és államtitkárja úgy csinálta a berendezkedés tempóját, mintha csak kormányválság lenne és nem forradalom. A pénzügyi kérdések tekintetében is nehezen jöttek rendbe a dolgok. A megriadt közönség hihetetlen mennyiségű pénzeket dugott el, vont ki a forgalomból és Beck Lajos, aki a legelső minisztertanács előtt azt kérte, hogy a pénzkérdések tárgyalásánál

hallgassák meg őt is s bízzák rá az Osztrák-Magyar Bank kormánybiztosságát, eleinte nyugtalanító s érthetetlen intézkedéseket tett. Bankjegyeket akart nyomtatni a legelső éjszaka és ma is hátborzongva gondolok arra, hogy kicsin múlt, hogy a forradalom második napján nem jelentek meg a Beck-banknóták.

Budapest közélélmzése jó kezekbe volt letéve, amikor Erdélyi Mórra bízta. Megnyugtató volt, hogy a központok leszerelésének ügyét olyan kipróbált kezekre bízta, mint Vágó Józsefé. De a közélélmzés terén a régi rend annyi bünt követett el, annyira kifosztotta az országot minden készletéből, annyi módot adott a csalásra, csempészetre, készletek eldugására, gabona feltakarmányozására, annyit szállított ki Ausztriába, olyan kötelezettségeket vállalt az egykori közös hadsereggel szemben, annyira a nagybirtok és banktőke érdekei szerint építette fel közélélmzési szervezetét, annyira csak a termelők s nem a fogyasztók kívánságaival törődött, hogy gyökeres javulást ezen a téren nem is vártunk, nem is várhattunk, ellenben a közlekedési válság miatt a legnagyobb közélélmzési bajok tünetei jelentkeztek mindjárt az első órákban. A vasutat tönkretette a négyévi háború s az a tény, hogy esztendőkön keresztül lokomotívval, kocsiparkkal kellett ellátnunk a megszállott területeket is, úgy hogy ezen a téren is a katasztrófa és összeomlás előtt vette kezébe Garami Ernő az ügyeket. És mindjárt a legelső órákban rája zuhant a legnagyobb, legégetőbb gond: a szénkérdés, A belföldi termelés

nem tudja ellátni az ország legprimitívebb szükségleteit sem. A háború alatt Ausztria és Németország segített ki bennünket. A német szén azonban megakadt a cseh-szlovák területen. Mährisch-Ostrau és Karwin eleinte nem szállított. Az itthoni készletek csak hetekre voltak elegendők, bármily önfeláldozó készséggel igyekeztek is a bányamunkások szervezetei fokozni a termelést.

Kaotikus volt a helyzet külügyi téren is. Az egykori hadseregfőparancsnokság vérlázító intrikái folytán nem tudtunk érintkezésbe lépni kétszer huszonnégy óráig az entente haderőivel a fegyverszünet dolgában. A kormány Waldstätten, Kövess konoksága folytán lényegében azt sem tudta negyvennyolc óráig, kihez forduljon. A csepeli szikratávíróállomást megbénította a többi állomások zavaró munkája. Azelőtt a közös külügyminisztérium képviselt bennünket s amikor ez a szerv összeomlott, megszakadt minden érintkezésünk s összeköttetésünk a külfölddel. Ekkor tűnt ki, milyen szörnyű és végzetes bünt követtek el a régi kormányok, amikor külképviselőtünket teljesen átjátszották az osztrák bürokrácia kezére s léha könnyelműséggel túrték, hogy a külföldet a mi részünkről csak olyanok informálják, akiknek minden érdek fontosabb volt a magyar demokrácia érdekénél. A kormányra az a roppant feladat hárult, hogy rögtönözve, szinte a földből teremtsen elő önálló külképviselőt és olyan propaganda-apparátust, amely a semleges és egykor ellenséges külföldet felvilágosítsa arról, milyen nagy dolgok történ-

tek Magyarországon. Nem voltunk kellőképpen tájékozva az osztrák-német, a cseh-szlovák, a lengyel, a jugoszláv nemzeti tanácsok politikájáról, nem volt az első napokban összeköttetésünk Romániával, a semleges külfölddel, Németországgal, sötétben, vakon, tájékozatlanul és tapogatózva kellett elindulni a legnagyobb döntések felé.

Károlyi belgrádi útja tisztázta a fegyverszünet feltételeinek kérdését Franchet d'Espèrayvel. Meg kell mondani, hogy erről az útról sem áll tiszta kép a magyar közönség előtt. Franchet d'Espèray valóban brutális volt, tényleg úgy lépett fel, mint győző szokott a legyőzöttel szemben, de haragját, fellobbanását és keserű kitöréseit azzal is indokolta, hogy a német és osztrák-magyar főparancsnokság alatt álló csapatok visszavonulásuk előtt szétrombolták Belgrád vízvezetékét, villamos világítását, kirabolták boltjait, istállóvá tették a szkupstinát s annyi népjogellenes dolgot követtek el, ami megmagyarázza, hogy egy rövidlátó generális haraggal és keserűen törjön ki. Én utáltam Hoffmann tábornok kardcsörtetését Breszt-Litovszkban, nem volt rokonszenvesebb előttem a belgrádi kardcsörtetés sem, de a fegyverszüneti feltételek nem leptek meg, mert hiszen a régi Magyarország számára állapította meg azokat a versaillesi haditanács s mi is felelősek vagyunk azért, hogy nem értesült idejében arról, hogy új Magyarország van.

Még alá sem voltak írva a fegyverszüneti feltételek, amikor felfakadt a régi rendszer egy

másik kelevénye: a nemzetiségi kérdés. A román nemzeti tanácstól ultimátumot kapott a magyar kormány. Egész Erdély, jó néhány magyar vármegye fölött követelték a román nemzeti tanács számára az impériumot. Ugyanekkor. Prágából azt a hírt kaptuk, hogy a Narodna Vybor fegyveresen, készül fellépni Magyarország ellen s meg akarja szállni a felvidéket. Pozsonytól Vácig, tovább a Vác–Gyöngyös–Tokaj – Csap vonal lett volna a cseh megszállás határvonala. Egyidejűleg kellett arról is értesülni, hogy az ukránok igényt jelentenek be Máramaros, Bereg, Ugocsa rutén részeire. Ezt a helyzetet tárta fel Károlyi a kormány nevében a Nemzeti Tanács előtt s ezt a helyzetet még súlyosbította az a tény, hogy az entente nem vállalt garanciát arra, hogy a szénkérdésben támogasson bennünket s nem vállalt garanciát arra, hogy a fegyverszünet tartama alatt a béketárgyalásokig területünk minden idegen hatalom támadásával szemben sértetlen maradjon. Ez volt az ország külpolitikai helyzete és még súlyosabbá tette ezt. a helyzetet, hogy napokig teljes tájékozatlanságban, minden megbízható értesülés nélkül álltunk arra vonatkozólag, hogy milyen irányban fejlődnek a dolgok a finn, észt, lengyel, litván, ukrán. területen, milyen irányt vesz Románia politikája, hova fejlődik Német-Ausztria belső helyzete, megáll-e Csehországban és Jugoszláviában a polgári kormányzat, hová fejlődnek a dolgok a semleges országokban és a német forradalom nem gyűjt-e meg hatalmas tüzeket az olasz, francia, angol, belga, szerb

néplélekben? A megrendült, égő világ közepén ott állott a megrendült, meggyötört, elvérzett, kimerült, minden eresztékében recsegő Magyarország. A kormány megkötötte a fegyverszüneti szerződést Fránchet d'Esperayvel, tárgyalást kezdett a román nemzeti tanáccsal, érintkezésbe lépett a Narodna Vyborral, követet küldött a zágrábi Narodna Vjecséhez, meghatalmazott minisztert indított útnak Bécsbe, kétségbeesett erőfeszítéseket tett a külföld felvilágosítására. Szerencsés cselekvések között a nagy sietésben természetszerűleg történtek ezen a téren is balfogások épúgy, mint belügyi, hadügyi, közéletmezési téren. A válság túlnőtt az emberi dimenziókon és száguldó fantáziával is alig lehetett követni fejleményeit.

A berlini és bécsi események világossá tettek közben azt is, hogy az államforma kérdésének eldöntésével nem lehet várni az alkotmányozó nemzetgyűlésig. Amikor huszonkét német trón egy napon összetört, amikor a »császárhú« osztrák-németiség kikiáltotta a republikát, amikor Közép-Európában egyre világosabbá vált, hogy többé nem az a kérdés, köztársaság-e vagy sem, hanem az a kérdés, hogy polgári köztársaság-e vagy szélsően szocialista, akkor bűnös, felelőtlen dolog lett volna minden habozás és ingadozás. A forradalom ténye effektíve és virtuálisan megvolt s meddő, gyerekes kísérlet volt utólag keresni ehhez a legalitás formuláit. Én amellet voltam, hogy fölösleges képviselőházzal, főrendiházzal, királlyal törödni, hiábavaló fáradság volt a királyt öreg zászlósurak

útján lemondásra rábeszélni, meddő és értelem nélkül való volt képviselőházzal, főrendiházzal elvégeztetni a harakirit, amit a forradalom már saját hatáskörében elvégzett. A nagy Nemzeti Tanács összehívását is fölöttébb kétes próbálkozásnak gondoltam. A forradalom kialakított egy népszuverenitást. Ennek a népszuverenitásnak cselekednie kellett volna önállóan, a maga forradalmi felelősségére. Amikor a végrehajtó hatalmat letettük a kormány kezébe, akkor a kormányé lett minden felelősség. Ezt a felelősséget megosztani nem lehet. Arról, hogy a Nemzeti Tanács ellenőrizze a kormányzást, szó sem lehet. Ez az ellenőrzés nem volt, nem lehetett sem hatékony, sem alapos, sem érdemleges. Mi kértünk intézkedéseket s nem tudtuk, hogy az intézkedéseket végrehajtják-e. Módunk sem volt arra, hogy erről meggyőződést szerezzünk. A képviselőházat nem lehetett elfogadni a népakarat kifejezőjének, mert hisz a mi parlamentünk nem demokratikus választójog alapján alakult. Kibontakozás tehát csak egyféle volt s egyféle marad, a demokratikus diktatúra, amelyet az egész ország ellenőrzése alatt «egy erős kormány gyakorol. Nem tudom, hogy az alkotmányozó gyűlés összeülhet-e belátható időn belül. Én nem bízom benne. De azt tudom, hogy a Nemzeti Tanács végrehajtóbizottsága vagy a nagy Nemzeti Tanács époly kevésbé alkalmas szerv a kormányzás ellenőrzésére, akár a régi parlament. A kormánynak kell teljes felelősséggel kormányoznia és az országban felszabadult erők majd csak kiélik magukat a nagy meg-

rendülés után s megteremtik azt az egyensúlyi helyzetet, amely kialakítja majd, hogy milyen kormány kell. Ez függ a belső helyzet alakulásától, ez függ a nemzetiségi kérdés fejleményeitől, ez függ a világhelyzet kialakulásának irányától, némi részben attól is, mennyire tehetséges a kormány. En nem hiszem, hogy az a helyzet, amit a forradalom kialakított, stabil marad. Sajnálom, hogy a kormány úgy látta jónak, hogy csak a választójogot, köztársaságot, gyülekezési és sajtószabadságot valósítsa meg a forradalom első vívmányai gyanánt. Nem hiszem, hogy a birtokreform, új adópolitika, szociális reformok, új közigazgatás megszervezésével várni lehet az alkotmányozó gyűlésig. Nem hiszem, hogy a hadsereg milíciává való átszervezésének kérdését ki lehet tolni egy későbbi időpontig. De mindezeket a kérdéseket a kormánynak kell eldöntenie, amely a tények és események teljes ismeretével hozza meg határozatait. A Nemzeti Tanácsnak csak úgy lett volna jogosultsága, ha megtartotta volna a végrehajtó hatalmat. Ehhez azonban nem volt megszervezve. De mint mellékkormánynak vagy ellenőrző szervnek sem értelme, sem jogosultsága nincs. Többek között ezért is amellet voltam, hogy a köztársaság kikiáltása után a Nemzeti Tanács szüntesse meg működését.

A jövő.

Sivárabb, keservesebb helyzetben nem volt még ország, mint a magyar köztársaság. November 16-án a bécsi és berlini események hatása alatt ki kellett kiáltani a köztársaságot és lerakták a polgári demokrácia alapjait Magyarországon. A politikai szabadság tehát megvan. De ez az ifjú demokrácia a legsúlyosabb külpolitikai, belpolitikai, gazdasági és társadalmi bajokkal küzdök.

Külpolitikailag helyzetünket az ententeval szemben a fegyverszüneti szerződés szabályozza. Ez a fegyverszüneti szerződés azonban homályos[^] épen a legfontosabb kérdést nem tisztázza. Mit tettük a fegyvert, semleges állam voltunk, amikor kényszerítettek bennünket arra, hogy aláírjunk egy fegyverszüneti szerződést. A magyar kormány a fegyverszüneti szerződés aláírása előtt garanciákat kért arra, hogy Magyarország területi integritása legalább a béketárgyalásokig biztosítva legyen. Ezt a garanciát az entente nem adta meg és nem tagadta meg. Amikor ezeket a sorokat leírjuk, jogilag teljesen tisztázatlan az

a kérdés, hogy Csehországnak szabad-e csapatokat küldeni magyar területre, a román királyságnak szabad-e ellenségesen fellépni Magyarországgal szemben? A cseh kormány úgy értelmezi a fegyverszüneti szerződést, hogy neki joga van megszállni a felvidéket stratégiai okokból, úgy értelmezi a wilsoni elveket, hogy neki joga van a magyar közigazgatás helyébe cseh-szlovák közigazgatást helyezni. Alkalmasint ez a román kormány felfogása is és aligha tévedünk, ha ukrán részről hasonló követeléseket várunk már a legközelebbi időre. Az sem érne bennünket meglepetésszerűleg, ha az osztrák-német állam igényt jelentene be nyugatmagyarországi német vármegyékre és Zagrebben is erős áramlat dolgozik abban az irányban, hogy a délvidék, a Muraköz, már most délszláv impérium alá kerüljön.

Ezeket a kérdéseket komplikálja a hazai román, tót és délszláv népek magatartása. A román nemzeti tanács nem volt hajlandó a wilsoni elvek alapján megegyezni a magyar kormánnyal és hasonló állásfoglalást várhatunk a turócszentmártoni szlovák nemzeti tanácstól is. Arad és Turócszentmárton felől minden pillanatban érhetnek bennünket meglepetések. Jó lesz ezekre lelkileg és politikailag felkészülni.

A mi helyzetünk igazi értelme a következő: A magyar demokrácia elfogadta a wilsoni elveket, fegyverszüneti szerződést kötött, pacifista alapon áll, megtagad minden közösséget sovíniszta és imperialista törekvésekkel. Elismeri a békekonferencia illetékességét a határok meg-

állapítása tekintetében, elismeri a Magyarországon lakó népek legteljesebb önrendelkezési jogát. Abba természetesen nem mehet bele, hogy a román, tót, jugoszláv tömegek cseh, román vagy jugoszláv szuronyok alatt szavazzanak arról a kérdésről, hova kívánnak tartozni? A magyar demokrácia tiltakozott az ellen, hogy magyar csendőrszurony, bosnyák bajonett terrorizálja a román, tót, délszláv választókat és keserves harcokat vívott a magyar osztályuralom ellen, amikor ilyen antidemokratikus, korrupt, erőszakos eszközökkel akadályozta a népakarat igazi megnyilvánulását. De éppen a wilsoni elvek alapján nem tűrheti, hogy akár a cseh, akár a román, akár a jugoszláv állam erőszakos eszközökkel, katonai hatalommal, szuronnal teremtsen fajt accompli-t a békekonferencia számára a határok tekintetében s nem fogadhatja el a népek önrendelkezési jogának olyan értelmezését, hogy a román, tót, jugoszláv, székely, szász, magyar, sváb tömegek cseh, román vagy jugoszláv szuronyok terrorja alatt szavazzanak. Nálunk a kormány, az ország, az egész magyar nép programja, elve, meggyőződése ezekben a kérdésekben a legtisztább wilsoni, pacifista és demokratikus princípiumok alapján épült fel. Ezzel szemben a román, jugoszláv, cseh, ukrán állam nem helyezkedett a tiszta demokratikus program alapján. Az én véleményem szerint Kramarz, Pribicevics, Coanda tábornok éppen olyan sovánisza, éppen olyan bűnösen imperialista politikát csinál, mint Tisza és Ludendorff, azzal a kü-

lönbséggel, hogy Tisza a magyar, Ludendorff a német junker militarista sovinizmus politikáját képviselte, míg Eramarz, Korosec és Románia miniszterelnöke képviselik a román, cseh, jugoszláv sovinizta imperializmus politikáját, kissé demokratikus frázisok átszínezésével. Egész őszintén meg kell mondani, hogy a turócszentmártoni szlovák nemzeti tanács jelentékeny része, Juriga, Hlinka és társaik époly sovinizta imperialisták, épügy az erőszak, a terror, az országrablás, az elnyomatás politikáját képviselik, mint Maniu, Vajda Sándor, Pop-Csicsó a román nemzeti tanács részéről. A szlovák és román nemzeti tanács ugyanazt a bűnös, bukott politikát tette magáévá, amelyet velük szemben a Tiszák képviseltek. Elnyomottakból elnyomók akarnak lenni. Ahogy a Tisza és osztályostársai politikája elnyomta a román, tót, jugoszláv nép fejlődési lehetőségét, megfosztotta őket önrendelkezési joguktól, ugyanúgy akarják most a Maniuk, Pop-Csicsók, Pribicsevicssek, Jurigák megfosztani a felvidéki magyar, az erdélyi székely, szász, sváb tömegeket önrendelkezési joguktól. Ugyanaz a gyászos komédia ismétlődik meg, amit Czernin és Kühlmann játszottak el Breszt-Litovszkban. Czernin és Kühlmann is szélsően demokratikus és pacifista frázisokkal mentek el a breszti tárgyalásra és megcsinálták ott a világhistoria legostobább, leggonoszabb) imperialista békekötését. Ezt a politikát képviseli most a prágai, zagrebi, jassyi kormány s ennek a politikának szolgálatában állanak az aradi és turócszentmártoni román, illetőleg

szlovák nemzeti tanácsok is. Wilson-frázisokkal akarják megcsinálni az elnyomatást s közben szuronyokat csillogtatnak meg a magyar demokrácia felé.

A régi magyar osztályuralom bűne, hogy a külföldnek nem tudjuk elég eréllyel s elég nyommatékkal elmagyarázni ezt a helyzetet, a régi magyar osztályuralom bűne az, hogy a tót és román tömegeket elnyomatásban tartotta, elnyomatásban tartotta kulturális téren is s teljesen kiszolgáltatta őket annak a sovinszta, antidemokratikus politikának, amelyet a hazai román és tót értelmiség képvisel. Ezért nem lehet meg egyezni Araddal és Turócszentmártonnal. S mivel Csehországban, Jugoszláviában, Romániában ugyanaz a bűnös, korrupt, antidemokratikus, sovinszta politika folyik, mint amilyent nálunk évszázadokon keresztül csináltak, nem tudunk becsületes egyezsége jutni Prágával, Zagrebbal és Bukaresttel sem. A magyar demokrácia a maga wilsoni elveivel körül van véve sovinszta-imperialista törekvésekkel, amelyek a mi népeink ifjú szabadságát el akarják fojtani. S ma még ez az imperialista sovinizmus támaszt talál a római, párisi, londoni, belgrádi sovinszta politikájában. Nem nehéz megjósolni, hogy igazán pacifista, valóban wilsoni békekötés, amely kitörli a reváns gondolatot az emberiség lelkéből, amely a megértést, az őszinte népszövetséget hozza, csak akkor jöhet létre, ha egész Európa minden államában őszintén, igazán demokratikus és pacifista kormányok veszik kezükbe a hatalmat. Nagy kérdés, hogy a béke-

konferenciáig ez megtörténik-e, de sok jel mutatja, hogy meg fog történni. A zöld asztalnál már demokratikus kormányok képviselői fognak egymással szemben ülni s Európa és az egész világ sorsát az igazi demokrácia szellemében berendezni.

A külpolitikai helyzet mellett rendkívül súlyos a gazdasági helyzet is. Az ország legtermékenyebb vidéke ellenséges megszállás alatt van. A felvidéken legfontosabb iparvállalataink, bányáink ki vannak téve a cseh okkupáció veszedelmének. Erdély helyzetét Románia és a román nemzeti tanács magatartása teszi bizonytalanná, Erdélyben fontos bányáink, nyersanyagtelepeink, gyáraink vannak. Posztóban, vászonban, textilárúban kirabolta az országot a négyéves háború. A hazai széntermelés távolról sem elegendő arra, hogy vasutainkat, gyárainkat, üzemeinket táplálja. Égetően szükségünk lenne német, cseh szénre és csak roppant nehézségek árán tudunk szénhez jutni. A cseh állam ezt is a politikai zsarolás eszközéül használja fel. Közélelmezés tekintetében még mindig gazdag készletek fölött rendelkezünk, de a közlekedési válság könnyen kialakíthat közélelmezési válságot is.

A közigazgatás tekintetében elképzelhetetlenül nehéz a helyzet. A legfelsőbb hivataloktól a legalsóbbakig legtöbb helyen még mindig a régi osztályuralmi rendszer exponensei ülnek. A falvakból számos helyen elkergették az államhatalom exponenseit. Az új rendnek nem volt kész személyi katasztere s teret adott a legrú-

tabb stréberkedésnek. Nem alakult ki a felvidéken, Erdélyben és a nemzetiségi vidékeken egy olyan közigazgatás, amelyben, akár ideiglenesen is, megbíznék minden nép. Gyors, bátor, energikus cselekvésre lenne szükség és olyan tempóban folytak sokáig a dolgok, mintha egyszerű kormányválságot kellene megoldani.

Sürgős feladat az agrárreform gyors megvalósítása s ehhez sincs meg a megfelelő lendület s a megfelelő technikai apparátus. Pénzügyi téren teljesen tisztázatlan a helyzet. Nincs likvidálva véglegesen az Ausztriával való viszonyunk és egyelőre az a helyzet, hogy a közös bank már nincs, közös intézményeket nem ismerünk el, nem alimentálunk pénzekkel, viszont az önálló, független Magyarország sem alkotta meg még a maga pénzügyi, gazdasági önállóságának szerveit. Irtóztató arányokban bontakoznak ki ezen a téren a régi rendszer mulasztásai. Ha elindították volna a reformmunkát, ha rosszul is, de lerakták volna az önálló állam alapjait, ha nem csaltak, hazudtak volna ezekben a kérdésekben, ha az ígéreteiket, szavukat, komolyan vették volna s tettek volna valamit ezen a téren, úgy sokkal könnyebben, simábban, kevesebb megrázkódtatással lehetett volna átmenni a nagy megrendülés után az új államba.

Ez az állam minden parancsot felülről várt eddig és nem bontakozhatott ki az a szervező erő, amely népeiben tényleg megvan. A forradalmi átalakulás eddig még nem vetette fel azt a nagy, áttekintő, összefoglaló energiát, amely ki tudná alakítani megfelelő tempóban és meg-

felelő lendülettel egy új ország szervezetét. A nagy átalakulás akkor zuhant le ránk, amikor minden téren végleg ki voltak zsarolva az ország életerői és számunkra most voltakép az a feladat, hogy egy csontig, bőrig lenyomorodott országot tegyünk újjá, éppé, egészségessé. Ezt a lerongyolt szervezetet súlyos amputációk is fenyegetik. A városokban a lakáskérdés égető. Ipari téren a munkanélküliség veszedelme tornyosul fel a szén- és nyersanyaghiány folytán. Egyszerre özönlöttek haza azok a százezrek, akiket eddig a front, étappe, katonai bürokrácia tartott lekötve és ez a sok százezer ember munkát, állást, kenyeret, ruhát, otthont keres. S ez a folyamat még nem is zárult le, mert hisz arra is kell számítanunk, hogy Oroszországból most újra elkezdődik a foglyok hazaözönlése. S az elnyomás alól felszabadulván, fajok, osztályok, pártok, törekvések is meg akarják vívni a maguk harcait. És csak kevés párt van úgy megszervezve Magyarországon, – igazában csak a szociáldemokrata-párt – hogy közkatonái egységes vezetés, irányítás szerint dolgoznának. A legkalandosabb, a leganarchikusabb törekvések is gombamódra burjánoznak fel s nincs fegyelmezettség s nincs szervezettség, amely helyes, okos mederbe fogná össze ezeket az egymással tusázó irányokat.

Őszintén meg kell mondani azt is, hogy a kormány, amelyre a forradalom átruházta az állami főhatalmat, sok tekintetben nem látja elég tisztán a helyzetet s nem egy téren cselekedetei nem követik az események tempóját.

Valahogy az az ember érzése, hogy sok téren úgy rendezkednek be, mintha egyszerű kormányválságról lenne szó, amit a régi simlik szerint öcsémuram, bátyámuram, kedves komám, jó pajtásom, párthívem kinevezésével kell megoldani. Holott nem kormányválságról, hanem forradalmi válságról van szó s ehhez kellene szabni politikánkat és cselekedeteinket is. A mi külpolitikánk célja és feladata csak az lehet, hogy az entente-államok és a semleges külföld demokratikus rétegeit megnyerjük a magunk igazai számára is. A mi politikánk a hazai román és szlovák néppel szemben nem lehet más, mint hogy ott is erősítsük, támogassuk azokat a demokratikus rétegeket, amelyek a tisztult wilsoni program alapján állanak s nem befolyásolják őket sovinszta és imperialista elgondolások. Gazdasági téren az a teendő, hogy megakadályozzunk bárminő eszközzel is minden anarchiát és vaskézzel kell lesújtani azokra, akik kalandor tervekkel anarchiába akarják dönteni lerongyolt gazdasági életünket. Közigazgatási és kormányzati téren halaszthatatlan kötelesség a legsürgősebben megbízható, tehetséges, tisztakezű, öntudatos embereket állítani az ügyek élére s mindenünnen kisöpörni azt a szemetet, amelyet a forradalmi hullám belelökött az ország életébe. Új demokratikus közfelfogásra lenne szükség, amely összetöri, megsemmisíti azokat, akik a forradalmat is, a demokráciát is korrumpálni akarják. A korrupció tüneteit már sok helyen látjuk s nem lehet elég gyorsan és energikusan fellépni velük szemben.

A nagy Nemzeti Tanács a Károlyi Mihály elnöklete alatt álló népkormányra ruházta az állami főhatalmat. Ilyen szinte korlátlan, diktatórikus hatalom még sohasem volt kormány kezében. S ezt a hatalmat az alkotmányozó gyűlés egybehívásáig kell gyakorolni. Mikor fog azonban ez az alkotmányozó nemzetgyűlés összeülni? Ki tudná azt megmondani? Az az érzésem, hogy nem hetekről és nem is rövid hónapokról van szó. A délvidéket ellenséges megszállásnak kellett átadnunk. A felvidéket cseh betörések nyugtalanítják, a tótokkal és románokkal nincs tisztázva a kérdés, a falvakban még nem biztonságos a közigazgatási apparátus működése. Ilyen körülmények között s amíg a békekonferencia nem szabja meg az országhatárokat, amíg nem konszolidálódik véglegesen a helyzet, amíg nem tisztázódik egész Európában a jövő társadalom alakulása, fölöttebb kockázatos vállalkozás lenne alkotmányozó gyűlést egybehívni. A kormánynak tehát igen hosszú ideig kell vagy kellene ezt a diktatórikus hatalmat gyakorolni. A Nemzeti Tanács intézőbizottságának támogatása és ellenőrzése nagyon kevésbé hatékony támogatásnak és ellenőrzésnek is.

A mostani kormány nagyon incidentaliter alakult. Azok lettek miniszterek, akik ama nevezetes október 31-i délelőttön jelen voltak. Még azok is, akik nem keresnek minden kákán csomót, könnyen találhatnak gyenge pontokat. Egyelőre még nem is alakult ki, hogy milyen módon nyilatkozzék meg a kritika, az esetleges

oppozíció a kormánnyal szemben. Egyelőre nem tisztázódott az sem, hogy megmarad-e mostani összetételében a kormány, konszolidálódik-e a mostani politika alapján a helyzet? Most tehát igazán nincs idő s alkalom arra, hogy pártbeli, személyi szempontok érvényesüljenek és akkor se mennének simán a dolgok, ha mindenütt herkulesi energiák dolgoznának. Pedig az energiák nem is herkulesiek. Az államférfiaknak, a pártoknak, politikusoknak hozzá kell szokniuk ahhoz, hogy a régi módszereket, régi eljárásokat elfelejtsek. A tegnapelőtti fejük helyére jó lesz a holnaputánit illeszteni, mert a maival nehezen jutunk valamire. Beszélni sem lehet arról, hogy valaki optimistán, vagy pesszimizistán nézi a helyzetet. Ahhoz is hozzá kell szoknunk, hogy sorsunk intézése – egy időre legalább – kicsúszott a magunk kezéből. Sorsunk nemcsak tőlünk függ, de a mi erőfeszítésünk, energiánk, tehetségünk is nagy befolyással lehet alakulására.

A jövő képét ma még nem lehet megrajzolni. Az bizonyosnak látszik, hogy a dolgok jobbfelé nem toródhatnak többé vissza. A régi reakciót, a régi bukott osztályuralmat nem lehet restaurálni. Azokat az eredményeket, amelyeket a forradalom meghozott, nem lehet többé kitörölni az ország életéből. Elindultunk a haladás, a demokrácia, az önkormányzat útján s most már csak az a kérdés, hol fogunk megállni.

Erre a kérdésre ma még senki nem tud választ adni.